

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

Koncepty vzdělávání a strategie volby povolání v obci Pálenice

Bakalářský esej

Autor:

Zuzana Kolouchová

Vedoucí práce:

PhDr. Dana Bittnerová, Csc.

Praha, 2009

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 21. 6. 2009

.....

Podpis

Poděkování

Děkuji všem svým informátorům, kteří mi svou ochotou a laskavostí umožnili napsat tuto práci. Dále děkuji Mgr. Hedvice Novotné a Mgr. Martinu Heřmanskému, kteří se účastnili terénních výzkumů a svými radami a připomínkami mi nemálo pomohli. Ne menší poděkování patří ostatním výzkumníkům, především Ivaně Skenderija, za poskytnutí velmi cenných informací. Dále bych chtěla poděkovat své rodině a přátelům za trpělivost, kterou se mnou měli během psaní této práce.

Největší dík a uznání patří vedoucí této práce, PhDr. Daně Bittnerové, Csc., za odborné vedení a cenné rady jak v terénním výzkumu, tak při psaní této práce.

Obsah

1. Úvod
2. Teoretická východiska
 - 2.1. Pierre Bourdieu : habitus, ekonomický a kulturní kapitál
 - 2.2. John Goldthorpe : sociální mobilita
 - 2.3. Melvin Kohn: vzory v rodině
3. Metodologie
 - 3.1. Popis lokality
 - 3.2. Zvolená metodologie
 - 3.3. Techniky sběru dat
 - 3.4. Popis vzorku
 - 3.5. Prameny písemné povahy
 - 3.6. Zpracování a analýza dat
 - 3.7. Etika výzkumu
4. Vývoj socioprofesionální a vzdělanostní struktury v obci Pálenice a trendy sociální mobility
 - 4.1. Sonda do historie
 - 4.1.1. Vývoj profesionální struktury
 - 4.1.2. Vývoj školství
 - 4.2. Situace v druhé polovině 20. století
 - 4.2.1. Vývoj profesionální struktury
 - 4.2.2. Vývoj školství
 - 4.3. Situace v současnosti
 - 4.4. Možnosti obyvatel obce při volbě vzdělávací kariéry a na trhu práce
 - 4.4.1. Školství v regionu
 - 4.4.2. Pracovní příležitosti v obci a regionu
 - 4.4.3. Studium a práce v zahraničí
5. Curricula sledovaných rodin z hlediska vzdělání a zaměstnání
 - 5.1. Rodina Zachovalova
 - 5.2. Rodina Píkova
 - 5.3. Rodina Školských
 - 5.4. Rodina Samostatných

6. Modely přístupu ke vzdělání a možnostem uplatnění na trhu práce-
významy sociální mobility – interpretace
 - 6.1. Rodinné trajektorie
 - 6.2. Kritéria voleb
 - 6.2.1. Rodinné vzory a tradice
 - 6.2.2. Životní mezníky
 - 6.2.3. Politická situace
 - 6.2.4. Pracovní příležitosti a možnost uplatnění na trhu práce
 - 6.2.5. Finance
 - 6.2.6. Sebevědomí
 - 6.2.7. Slušná společnost
 - 6.2.8. Vztah k půdě
 - 6.3. Očekávání a vliv rodičů
 - 6.4. Vzdělání a (nebo) pracovní uplatnění jako kritérium úspěchu
7. Závěr
8. Literatura a prameny
9. Přílohy
 - 9.1. Rodinné diagramy uvádějící jméno, věk a nejvyšší dosažené vzdělání
 - 9.1.1. Rodina Zachovalova
 - 9.1.2. Rodina Píkova
 - 9.1.3. Rodina Školských
 - 9.1.4. Rodina Samostatných
 - 9.2. Tabulka
 - 9.3. Témata otázek k polostrukturovanému rozhovoru
 - 9.4. Seznam použitých zkratk

1. Úvod

Tato práce vznikla na základě dvou terénních výzkumů, které probíhaly na jaře 2008 a na jaře 2009 v obci na jihu Slovenska v blízkosti maďarských hranic. Budu ji nazývat Pálenice.¹ Cílem mého výzkumu bylo zjistit, jaké jsou rozhodující faktory obyvatel obce při výběru vzdělání a zaměstnání. Dále mne zajímalo, jestli se tyto kritéria a strategie mění v rámci rodiny během dvou až tří generací. Pro toto téma jsem se rozhodla již v semináři Terénní antropologická praxe na FHS UK, který vedli PhDr. Dana Bittnerová Csc., Mgr. Hedvika Novotná a Mgr. Martin Heřmanský. V rámci tohoto předmětu jsem spolu s dalšími studenty realizovala první výzkumný pobyt v obci Pálenice.

Do terénu jsem odjížděla s nejasnou představou toho, co mě očekává. Původně obecné otázky typu „jaké je vaše zaměstnání?“ či „kam jste chodil do školy?“ se ale postupně rozrůstaly do daleko zajímavějších rovin. Začala jsem si tedy klást otázky, které se později staly základem této práce. Mají lidé žijící v této obci vůbec nějaké strategie či kritéria, která používají při volbě vzdělání a později zaměstnání? Jaká tato kritéria jsou? Je to rodina, která ovlivňuje pracovní život jedince? Nebo jsou to individuální rozhodnutí, kde na předních místech stojí finance a vzdělanostní a pracovní příležitosti spjaté s danou lokalitou? Existují v rámci zkoumaných rodin nějaké ověřené strategie, které mají napomáhat volbě? A pokud ano, uvědomují si je daní jedinci? Zajímavé pro mě bylo i zjišťovat, co je pro obyvatele vesnice důležitější: je to vzdělání nebo ekonomické zázemí? A předávají svou zkušenost potomkům?

Stěžejní otázky proto při rozhovorech mířily především na studium a zaměstnání informátora, případně jeho rodičů či potomků. Dále mě zajímalo, podle čeho si informátor vybíral své povolání a tedy i školy, které k tomuto povolání vedou, jakou roli zde hráli rodiče, místo bydliště, finance atd.²

V rámci těchto otázek jsem se rozhodla nezkoumat jednotlivé obyvatele obce, ale spíše se pokusit udělat obrázek čtyř rodin, v rámci kterých žijí dvě až tři generace. Sledování, jak se metody a strategie či kritéria v rámci jedné rodiny během několika generací mění, s tím, že jsem měla k dispozici i prameny týkající se historie některých předků rodin, pak dalo základ této práci.

V rámci zpytování svého svědomí, musím přiznat, že tato práce vznikla na základě terénních výzkumů, které mohly trvat delší dobu než dva týdny. Nevýhodou prvního terénního výzkumu na jaře 2008 byl i fakt, že výzkumníků bylo na danou oblast velmi mnoho,

¹ Viz etika výzkumu.

² Podrobnější seznam témat k polostrukturovaným rozhovorům viz Přílohy.

navíc to byly první kroky, které jsem na poli antropologického výzkumu vedla. To vše se jistě odrazilo nejen v této práci, ale i v samotném výzkumu. To bych se chtěla pokusit napravit dalšími výjezdy do daného terénu. Předkládaná práce je tedy první etapou, kterou bych v budoucnu chtěla rozšířit analýzou vzdělávacích strategií a voleb zaměstnání všech nebo alespoň většiny obyvatel Pálenice.

2. Teoretická východiska

Ve své práci budu vycházet z několika konceptů. V první řadě chápu vzdělání a návazně i pozici jedince na trhu práce jako jeden z aspektů, který se v současné komplexní euroamerické společnosti podílí na pozici jedince popř. rodiny a skupiny ve společnosti. V tomto smyslu se budu odkazovat na teoretický koncept Pierra Bourdieu. Přístup ke vzdělání jako hodnotě a s tím související vzdělávací strategie a volba profese pak vyplývají z těchto pozic.

Fakt, že na výběru vzdělání či zaměstnání se určitým způsobem podílí rodina, je pak obsažen v pracích Johna Goldthorpa a Melvina Kohna.

2.1. Pierre Bourdieu : habitus, ekonomický a kulturní kapitál

Podle Pierra Bourdieu jsou jedinci umístěni v sociálním prostoru, ve společnosti, na základě dvou principů diference: kapitálu ekonomického a kapitálu kulturního. Pod pojmem ekonomický kapitál myslí Bourdieu majetek, peníze apod., zatímco kapitálem kulturním je „*dovednost, která plyne z kulturní kvality prostředí, v němž člověk vyrůstá; um, který si člověk v rodinném prostředí osvojil.*“³ Kulturní kapitál existuje ve třech formách: vtělený (intelektuální a tělesné dispozice člověka, získané v průběhu socializace), objektivizovaný (kulturní artefakty – např. obrazy, knihy, nástroje atd.) a institucionalizovaný (akademické tituly, vědecké hodnosti).

Jednotlivé společenské vrstvy, které vznikaly na základě výše ekonomického a kulturního kapitálu se od sebe liší svými zálibami⁴ (habitusy). Každé třídě pozic odpovídá určitá třída habitusů jako produktů společenských podmínek spjatých s dotyčným postavením. „ *Jednou z funkcí pojmu habitus je, že vyjadřuje jednotný styl praktických činností a statků určitého jednotlivého aktéra nebo třídy aktérů.*“⁵

³ Bourdieu in Katrňák, T.: Odsouzení k manuální práci. Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině, SLON, Praha 2004, s. 41.

⁴ Tamtéž.

⁵ Bourdieu, P.: Teorie jednání, přel. PhDr. Dvořáková, V., Karolinum, Praha 1998, s. 14.

Posláním tradiční i moderní rodiny byla a je biologická a sociální reprodukce. Jejím úkolem je pak pokusit se udržet a, je-li to možné, také zlepšit postavení rodiny v sociálním prostoru. Čím se od sebe tradiční a moderní rodina liší, jsou prostředky, kterými lze tohoto dosáhnout. Hlavním prostředkem moderní rodiny je v současnosti školní kapitál. Škola tak vzala rodině jednu z jejích hlavních výsad – v tradičních rodinách byli rodiče vlastníci ekonomického kapitálu. Byli to oni, kdo rozhodoval, jak bude majetek rozdělován, komu bude předán ekonomický kapitál. I když existovala pravidla způsobů transmise (pohlaví, pořadí narození dítěte, ochota potomků respektovat sňatkové strategie rodičů), zůstávalo jejich dodržování na libovůli rodičů. Vše záviselo na velikosti ekonomického kapitálu, kterým byl jedinec svými rodiči vybaven. V moderních společnostech byl naopak vliv ekonomického kapitálu oslaben vzdělanostním systémem. Určující je úspěch daného jedince ve škole. Vyšší vzdělání znamenalo výhodnější postavení na trhu práce, prestižnější zaměstnání, případně i vyšší plat. Škola dle Bourdieu ustavuje „*šlechtu státu*“, *uděluje tituly, které na celý život odlišují jejich majitele od těch, kteří je nezískali.*“⁶

Najednou tedy vše záleží na samotném jedinci, nikoli na rodičích. I přesto ale nemůžeme opomenout fakt, že každý přichází do školy již s určitým kulturním kapitálem, z určité společenské vrstvy, od rodičů, kteří mají také nějaké vzdělání. I toto jsou určující faktory, které hrají roli při výběru vzdělávání a při úspěchu ve škole. Bourdieu tak na rozdíl od jiných zdůrazňuje jak roli rodinného prostředí, tak roli školy. Děti z vyšších společenských vrstev pocházejí z jiného kulturního prostředí než děti z nižších společenských vrstev – mají vyšší úroveň kulturního kapitálu. Děti z vyšších společenských vrstev jsou také lépe, díky kulturnímu kapitálu jejich rodičů, obeznámeny s dominantní kulturou. Proto jsou i ve škole úspěšnější.

Vyšší kulturní kapitál by byl nicméně k ničemu, kdyby ho jedinec nechtěl nějak využít. Prostě rodiče se musí snažit předat kulturní kapitál a dítě ho musí chtít přijmout.

Obyvatelé vesnice, která je předmětem výzkumu, jsou ve velké většině středoškolsky vzdělaní lidé, minimum lidí má nejvyšší ukončené vzdělání vysokoškolské. Podle Bourdieho teorie je tedy většina rodin na určitém pomezí, co rozhoduje – ekonomický kapitál nebo kulturní kapitál? Co je pro rodiče důležitější? Předat svým dětem majetek, zajistit jim bydlení a živnost podobnou jako mají oni sami nebo je naopak poslat do škol a podporovat je ve vzdělávání, ať už se jejich povolání shoduje s tím jejich nebo ne? Je otázkou, jestli

⁶ Bourdieu, P.: Teorie jednání, přel. PhDr. Dvořáková, V., Karolinum, Praha 1998, s.21.

Bourdieuova teorie o dominantním kulturním kapitálu platí i na vesnici, kde , alespoň dle mého mínění, dlouho převládal a převládá kapitál ekonomický.⁷

2.2. John Goldthorpe : sociální mobilita

Sociální mobilita označuje přechod jednotlivce nebo skupiny z jedné pozice na druhou. Dělí se na horizontální a vertikální. Horizontální sociální mobilita je přechod z jedné skupiny do druhé v rámci jedné vrstvy (např. sňatek, rozvod, změna bydliště apod.). Pojmem vertikální sociální mobilita pak chápeme přesun individua z jedné vrstvy do druhé. Tento přesun může být vzestupný (vyšší vzdělání, lepší pracovní místo) nebo sestupný (ztráta místa, horší vzdělání než rodiče apod.) Dále sociální mobilitu můžeme rozdělit podle toho, jestli tyto změny probíhají v rámci života jednotlivce (intragenerační sociální mobilita) nebo napříč několika generacemi (intergenerační sociální mobilita).⁸

Podle Tomáše Katrňáka je industrializovaná společnost společností sociálně mobilní. Člověk v ní získává své postavení na základě svého vzdělání. Přičemž dosažený stupeň vzdělání dětí odpovídá většinou třídnímu postavení jejich rodiny původu.⁹

John Goldthorpe tvrdí, že představitelé jednotlivých sociálních vrstev mají jednotnou základní mobilitní orientaci. Co se ale liší, jsou cíle, o které usilují.¹⁰ Základní mobilitní orientací je dle Goldthorpa udržení si třídní pozice z jedné generace na druhou, tj. vyhnutí se mezigeneračnímu sestupu. Dosažení vyšší třídní pozice z jedné generace na druhou je až na druhém místě.

Existují dvě základní mobilitní strategie – zdola a shora. Mobilitní strategie zdola je typická pro dělnickou třídu, třídu drobných vlastníků a samostatně výdělečně činných. Tito lidé se na vzdělávání nemůžou a nechtějí spoléhat. Děti nejsou podporovány v nějakých vyšších vzdělanostních ambicích – je zde totiž riziko toho, že ve škole neuspějí a nebudou tak potom schopny se uživit. Jistotou je tedy vyučit se nějaké řemeslo. Ačkoli se toto jednání může jevit jako zastaralé či zpátečnické, je velmi racionální. Rodiče těchto dětí totiž disponují malým ekonomickým kapitálem a prostě si nemohou dovolit nechat dítě studovat, jak dlouho by chtělo, naopak musí zajistit to, aby se dítě co nejdřív o sebe umělo finančně postarat. Usilují proto o přímé předání živnosti či rodinného podniku svým dětem.

⁷ Haukanes, H.: Velká dramata – obyčejné životy. Postkomunistické zkušenosti českého venkova, přel. Šlégr, P., SLON, Praha 2004.

⁸ Katrňák, T.: Třídní analýza a sociální mobilita, CDK, Brno 2005.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Tamtéž.

Mobilitní strategie shora se vyskytuje u třídy služeb, jako jsou manažeři, odborní pracovníci, pracující v administrativě nebo vedoucí pracovníci. Jejich strategie je přímočařejší – cílem je udržení výhodné pozice v rámci třídní struktury, jak za pomoci zdrojů, které mají tak za pomoci vzdělávacího systému. Tzn. čím vyšší vzdělání, tím lepší. Neomezená délka studia je daná dobrou ekonomickou situací. Pokud se náhodou stane, že dítě nedostuduje, má tato vrstva na rozdíl od vrstvy dělníků záchrannou strategii, která je podmíněna výše zmiňovaným ekonomickým kapitálem – pokud dítě neuspěje ve studiu, rodiče mu prostě předají svůj majetek.

Pálenice je obcí se zemědělskými kořeny. Lidé zde po dlouhou dobu získávali obživu obděláváním půdy a své sociální pozice odvozovali od její držby. Stáli tedy o to, aby tato půda, majetek, který mají, předali v co nejlepším stavu svým dětem. Vyšší než základní vzdělání zde až do 50. let 20. století nebylo běžné. Poválečná situace nicméně tuto společnost postupně změnila z ryze zemědělské na zemědělsko-průmyslovou. Obyvatelé Pálenice najednou měli i jiné možnosti pracovního uplatnění než jen v zemědělství a využívali jich. Podle toho by se mohlo zdát, že vlastně dojde k popření toho, co Goldthorpe tvrdí, resp. ke smíšení dvou rozdílných typů, které popsal. Jak se chovají lidé, kteří po dlouhá staletí znali podle Goldthorpa jen mobilitní strategii zdola, když poměrně nedávno začali vykonávat povolání, která jsou typická pro třídu s mobilitní strategií shora?

2.3. Melvin Kohn: vzory v rodině

Podle Melvina Kohna je příčinou reprodukce sociálního postavení podobnost mezi rodinnými hodnotami a typem povolání rodičů. Profese formuje hodnotovou orientaci rodičů, promítá se do jejich postoje k dětem, do způsobu jejich výchovy. Děti jsou pak vlastně připravovány na povolání, které dělají jejich rodiče.¹¹

Kohn tento koncept ukazuje na komparaci rodin dělníků a rodin středních vrstev. Hodnoty dělníků Kohn konceptualizuje jako konformita k vnější autoritě (conformity of external authority), hodnoty střední vrstvy jako samostatné rozhodování (self-direction). Dělnické rodiny kladou největší důraz na čistotu, pořádek. Očekávají, že je děti budou poslouchat. Ty jsou pak nuceny žít podle přísných pravidel se spoustou omezení a zákazů. Je tomu tak proto, že i jejich rodiče jsou takto nuceni žít a proto nutí k podobnému životu i své děti.

¹¹ In Katrňák, T.: Odsouzení k manuální práci. Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině, SLON, Praha 2004, s. 40.

Naproti tomu rodiny středních vrstev zdůrazňují osobnostní rozvoj dítěte, oceňují u něj samostatnost v rozhodování se, podporují odolnost vůči vnějším sociálním tlakům. Štěstí dítěte je zde na prvním místě. Pokud něco dítě udělá špatně, není potrestáno, jak by se tomu stalo v dělnické rodině, ale hledají se důvody, které dítě vedly k takovému druhu chování. Rodiče pak nenutí dítě ke správnému chování, ale motivují jej k tomu, aby pochopilo, že to, co udělalo, bylo špatné.

Tato rozdílná hodnotová orientace je dána profesí. Zatímco dělníci ve svých profesích podléhají autoritě a nemusí se tedy nějak aktivně rozhodovat, tak členové středních vrstev jsou často právě samotnými autoritami. „*Tyto rozdílné pracovní podmínky formují rozdílné hodnoty dělníků a reprezentantů střední třídy a ovlivňují jejich rozdílný přístup k dětem, přičemž platí, že pracovní zkušenosti dominují nad zkušenostmi získanými v rodině původu*“¹².

To tedy znamená, že hodnoty rodičů formují jejich chování a přístup k dětem. Zdrojem těchto hodnot je typ práce, který dělnická a střední třída vykonává. Tyto hodnoty jsou zkušeností, kterou si rodiče během výkonu práce osvojují. Socializace dětí v takto rozdílných rodinách pak probíhá dle naprosto různých scénářů. Děti jsou prostě připravovány pro výkon odlišných povolání. Tento koncept vznikl na základě výzkumu britské společnosti. V tomto směru může mít své limity. Přesto nabízí a argumentuje dvojí přístup k výchově a vzdělávání v euroamerické společnosti.

Jak už bylo zmíněno výše, Pálenice je obcí, která prošla během 2. poloviny 20. století zásadními změnami, co se týká způsobů obživy. Seznam povolání, které mají její obyvatelé, je značně větší, než býval. Objeví se zde tedy opět rozpor s Kohnovou teorií? Budou mít lidé, kteří vykonávají povolání typické pro střední třídu, tendence zachovávat si své dřívější strategie typické pro rolníky? Tzn. snažit se vychovávat své děti tak, aby vykonávaly stejné povolání jako oni sami? Nebo na základě zkušeností s pracemi, kde zastávají i takové pozice, které mají rozhodující pravomoci, dávají prostor také svým potomkům a vychovávají je tak, aby to byli oni, kdo rozhodují o svém životě?

3. Metodologie

Pro zodpovězení sledovaných otázek byl zvolen kvalitativní výzkum ve vybrané slovenské lokalitě Pálenice. Cílený výzkum byl realizován u čtyř rodin trvale žijících v obci, a

¹² Katrňák, T.: Odsouzení k manuální práci. Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině, SLON, Praha 2004, s. 41.

to primárně formou polostrukturovaných rozhovorů doplněných neformálními rozhovory a zúčastněným pozorováním.

3.1. Popis lokality

Obec Pálenice se nachází na jihu Slovenska. Nachází se v Banskobystrickém kraji, region Novohrad v blízkosti maďarských hranic. Nedaleko obce je okresní město Lučenec, které obyvatelům obce poskytuje vzdělávací instituce, mnohým pak také pracovní příležitosti. Dále slouží jako kulturní a sociálně-ekonomické centrum. Skrz obec vede velmi frekventovaná silnice na tahu Bratislava – Košice.

V roce 2001 měla obec 259 obyvatel, z toho k maďarské národnosti se hlásilo 125 obyvatel a ke slovenské národnosti 131. Pouze tři se hlásili k jiným národnostem. Je zde tedy velký podíl maďarského obyvatelstva, které většinou patří mezi starousedlíky.¹³

Obec Pálenice byla v době výzkumu zemědělsko – průmyslovou obcí. Má vlastní samosprávu – obecní úřad. V obci funguje katolický kostel, kam z nedaleké obce dojíždí farář. Občané si mohou nakoupit v obchodě s potravinami, slouží jim též hospoda, fotbalové hřiště a kulturní dům. Vlastní školu či jiné vzdělávací zařízení Pálenice nemá (viz dále).

Vzhledem k relativně malému počtu obyvatel je vesnice provázána sousedskými vztahy. Na druhou stranu zde žijí i lidé, kteří se straní této společnosti a udržují si odstup ať už z jakýchkoli důvodů.

3.2. Zvolená metodologie

Z metodologického hlediska se práce hlásí k antropologickým východiskům. Jedná se o kvalitativní studii.

Kvalitativní výzkum se snaží interpretovat pohledy subjektů na zkoumaný předmět tím, že výzkumník přejímá jejich perspektivu.¹⁴ Při výzkumu se klade důraz na podrobný popis každodenních akcí, přičemž se výzkumník snaží porozumět těmto akcím v jejich sociálním kontextu. Analýza pak vychází z velkého množství informací, které poskytl relativně malý vzorek. Mezi hlavními tématy kvalitativního výzkumu převládá zájem o reálné celky, interakce mezi jednotlivými aktéry a individuální osoby. Úkolem kvalitativního výzkumu je zachycení toho, jak účastníci procesů situace interpretují a zachycení těchto interpretací.

¹³ Interní materiály, OÚ Pálenice.

¹⁴ Hendl, J.: Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace, Portál, Praha 2005.

Terénní výzkum je těžištěm sociokulturní antropologie. Dle slov Roberta F. Murphyho se „*antropolog vydává do terénu, aby zodpověděl nějaký teoretický problém nebo hypotézu*“.¹⁵ Ve chvíli, kdy si antropolog stanoví otázku „proč?“ musí se nadále rozhodnout „kde“ bude bádát. Faktory, které antropolog při výběru místa musí brát na vědomí, jsou přístupnost, zdravotní podmínky, politická proveditelnost a fyzická bezpečnost. V neposlední řadě také potřebnost tohoto výzkumu pro společnost. Vybavení antropologa se pak liší dle toho, kde se terénní výzkum odehrává. Od prostředí se odvíjí i strategie, které si antropolog zvolí. Ať už se jedná o nějaké exotické místo nebo o výzkumníkovi dobře známé kulturní prostředí, vždy se v nějaké míře dostaví kulturní šok, se kterým se antropolog musí vypořádat. Ke kulturnímu šoku dochází tehdy, „*když je osoba odloučena od svého vlastního systému kulturních a jazykových významů a nalezne se v situaci nebo ve světě, v němž jsou významy slov a činů buď zvláštní, nebo zcela cizí*“.¹⁶ Hlavními příznaky kulturního šoku pak je deprese, stažení se do sebe a anomie. Mezi další překážky a obavy, které pronásledují antropologa patří otázka, jestli ho lidé, které se rozhodl zkoumat vůbec mezi sebe přijmout a dovolí mu mezi sebou žít. Mezi základní pravidla jak vstoupit do terénu dle Murphyho patří jednat čestně, otevřeně a s vysvětlením, proč zkoumáte právě danou komunitu. Antropolog by se nikdy neměl povyšovat nad své informátory.

Všichni antropologové se shodují v tom, že výzkum by měl probíhat v jazyce dané oblasti a dané skupiny. Mezi metody terénního výzkumu patří zúčastněné pozorování, které označuje to, že výzkumník nejen pozoruje, ale také se sám dění účastní a ptá se, pokud něčemu z toho nerozumí. Nedílnou součástí terénního výzkumu je rozhovor. Ten může být jak formální, tak neformální.

Antropolog vždy musí brát v úvahu, že jeho informátor nemusí reprezentovat a mnohdy ani nereprezentuje celou komunitu. Výzkumník tak na rozdíl od těch sociologů, kteří ke sběru dat používají dotazníky zahrnující celou společnost, může pracovat jen s jednou podskupinou komunity. Při interpretaci si pak výzkumník musí být vědom limit výpovědní hodnoty získaných dat.

3.3. Techniky sběru dat

Všechna data byla získána během dvou terénních výzkumu v dané obci v rámci kurzů vedených PhDr. Danou Bittnerovou, Csc., Mgr. Hedvikou Novotnou a Mgr. Martinem Heřmanským. První pobyt se uskutečnil na jaře roku 2008 a trval sedm dní. Druhý terénní

¹⁵ Murphy, R.M. : Úvod do kulturní a sociální antropologie, přel. H.Červinková, SLON, Praha 2004, s. 214.

¹⁶ Murphy, R.M. : Úvod do kulturní a sociální antropologie, přel. H.Červinková, SLON, Praha 2004, s. 215.

výzkum proběhl na jaře roku 2009 a trval necelý týden. Prvního výzkumu se kromě výše zmiňovaných profesorů účastnilo ještě dalších čtrnáct studentů. Druhý výzkum jsem absolvovala jen se třemi dalšími studenty bez přítomnosti učitelů. Na základě malého množství dní strávených ve zkoumané obci si uvědomuji, že relevance některých dat nemusí být velká.

Pro řešení svého tématu jsem zvolila jako nejvíce vyhovující techniku sběru dat formální polostrukturovaný rozhovor. Na rozdíl od strukturovaného rozhovoru spočívá polostrukturovaný v tom, že si výzkumník připraví jen tématické okruhy, jež pokládá za stěžejní pro daný problém, a případné dílčí dotazy, které by se měly v rozhovoru objevit. Pořadí a doplňující otázky pak výzkumník může a musí přizpůsobit terénu. Tímto má výzkumník prostor reagovat na odpovědi informátora okamžitě a ne se jen otrocky držet předem daných otázek. V praxi se mi navíc osvědčil i fakt, že díky flexibilitě tohoto druhu rozhovorů výzkumník narazí i na zajímavá a podstatná témata, která by ho jinak ani nenapadla. Rozhovory byly nahrávány na digitální diktafon a po příjezdu z terénu doslovně přepsány výzkumníkem.

Druhou technikou sběru dat byl neformální rozhovor. Ten přicházel na řadu v případě náhodných setkání, při různých neformálních událostech. Velmi cenným pro mě bylo i pozorování, které napomohlo utvořit si obrázek obce, co se týká pracovních příležitostí a vůbec pracovního života obyvatel vesnice. S tím je spojeno i využití fotoaparátu a následně práce s fotografiemi, které po návratu z terénu doplňovaly informace již zapomenuté.

Neformální rozhovory stejně tak jako pozorování byly zaznamenávány jottingem¹⁷, který byl následně přepsán do terénních poznámek.

Přístup do terénu nám zajistil „gatekeeper“ (dveřník), tj. člověk, který výzkumníkovi umožňuje vstup do terénu. V našem případě to byl jeden z hlavních představitelů obce. Díky němu byl pak otevřen terén, kde jsem já a ostatní výzkumníci již byli očekáváni. První informátor byl vybrán a osloven zcela náhodně. Metodou sněhové koule a na základě doporučení svých kolegů – výzkumníků jsem pak oslovovala další informátory s přihlédnutím k mému plánu dělat rozhovory s více členy stejné rodiny.

Při výzkumech jsme narazili jen na minimum problémů. Fakt, že jsme byli v obci očekáváni, předem určil povahu výzkumu. Na jednu stranu tak odpadla zdlouhavá procedura vysvětlování, kdo jsme a co chceme, na stranu druhou informátoři už byli předem připravení a jejich odpovědi mohly být do určité míry stylizované. Dalo se očekávat, že budou odpovídat

¹⁷ Jotting je způsob jak během výzkumu zaznamenávat informace, které např. není možno nahrávat a hrozí tedy, že je výzkumník zapomene. Pozn. ZK.

tak, aby jejich obec byla zajímavější či lepší. Některé aktivity tak byly předem určené a předváděné jen kvůli výzkumníkům (např. slavení máje apod.). V rámci formálních rozhovorů jsem nenarazila, jak jsem si původně myslela, na jakékoli jazykové bariéry. Všichni mí informátoři mluvili slovensky. Je ale pravda, že maďarštinu často používali jako svůj „krycí jazyk“, když nechtěli, abychom jim rozuměli. Je tedy možné, že některé informace mi touto cestou unikly.

Jako problém jsem při prvním výzkumu spatřovala velký počet výzkumníků. Na tak malou obec (cca 250 obyvatel) je přeci jen 18 výzkumníků až moc. Nějaké splnutí se zkoumanou komunitou se tedy rozhodně nekonalo. Na druhou stranu jsem se díky svým kolegům dozvěděla cenné informace, které získali v rámci svého výzkumu.

3.4. Popis vzorku

V Pálenici jsem během obou dvou pobytů hovořila se čtyřmi rodinami. V plánu jsem původně měla mluvit vždy s alespoň jedním zástupcem každé generace – prarodiče, rodiče, děti. To se z mnoha důvodů podařilo jen u jedné rodiny.

Základní vzorek tvořilo 11 osob - pět mužů a šest žen. Mladá generace dětí byla zastoupena jedním mužem (19 let) a jednou ženou (25 let). Většina informátorů (sedm osob) pocházela ze střední generace rodičů (věk 42 – 49 let). Poslední dva informátoři byli z generace prarodičů (muž 79 let, žena 69 let). Tři osoby mají nejvyšší dosažené vzdělání základní školu (z toho jeden momentálně studuje střední školu), sedm osob má nejvyšší dosažené vzdělání středoškolské (z toho jeden informátor v době výzkumu dokončoval vysokou školu), jen jeden informátor absolvoval vysokou školu.

Všichni informátoři jsou římskokatolického vyznání. Většina (osm osob) informátorů se deklaruje jako Maďaři.

Dva informátoři byli v době rozhovoru již v důchodu, jeden informátor byl toho času nezaměstnaný, dva informátoři byli studenti (přičemž oba studovali v kombinované formě studia). Čtyři informátoři pracují v Pálenici, dva v Lučenci, jeden ve Fiľakovu a jeden každé dva týdny dojíždí za prací do Rakouska.

Pro lepší orientaci viz tabulka 1.

Tab. 1 Základní údaje o klíčových informátorech

Jméno a příjmení	Věk	Rodinný stav	Počet dětí	Deklarovaná národnost	Nejvyšší dosažené vzdělání	Současné zaměstnání	Místo zaměstnání
Adam Píka	79	Ženatý	3	Maďarská	SŠ	V důchodu	-
Eva Píková	68	Vdaná	3	Maďarská	ZŠ	V důchodu	-
Tomáš Píka	43	Rozvedený	2	Maďarská	SŠ s maturitou	Podnikatel	Pálenice
Tomáš Píka ml.	19	Svobodný	0	Maďarská	ZŠ	Student	Pálenice
Anna Samostatná	45	Vdaná	3	Slovenská	SŠ s maturitou	Ošetřovatelka	Zahraníčí
Renata Prvesamostatná	25	Rozvedená	1	Slovenská	SŠ s maturitou	Administrativní pracovnice, studentka	Pálenice
Petr Školský	45	Ženatý	2	Maďarská	VŠ	Učitel	Lučenec
Anna Školská	45	vdaná	2	Maďarská	SŠ s maturitou	Projektantka	Lučenec
Božena Prveškolská	43	Vdaná	1	Maďarská	SŠ s maturitou	Prodavačka	Pálenice
Josef Zachoval	49	Ženatý	2	Maďarská	SŠ	Nezaměstnaný	-
Olga Zachovalová	45	Vdaná	2	Slovenská	ZŠ	V invalidním důchodu, částečný úvazek jako tovární dělnice	Filakovo

Dále jsem hovořila i s dalšími obyvateli obce, kteří nebyli členy výše zmiňovaných rodin. V tomto případě se jednalo o neformální informátory, se kterými byly vedeny neformální rozhovory. Informace získané touto cestou se týkaly spíše pracovních a vzdělávacích příležitostí v obci. V mnoha případech jsem se ale dozvěděla důležité informace doplňující údaje získané od klíčových informátorů.

3.5. Prameny písemné povahy

V rámci práce jsem použila také prameny písemné povahy za cílem vytvoření kontextu stavu vzdělávání a zaměstnání v historii a současnosti obce Pálenice. Mezi použité prameny patří Kronika obce Pálenice, získaná díky ochotě pracovníků obecního úřadu. Kronika byla založena v roce 1954 a systematicky sleduje období do roku 1957. V současné době pokračují v obci ve vedení kroniky. V charakteru zápisu ovšem převažuje obrazová (fotografická) složka nad textovou. Dále jsem jako zdroj dat použila dokument, který si obec nechala v roce 2001 vyhotovit archiváři Státního archívu v Lučenci, a který z této kroniky vychází. Název dokumentu je Z minulosti obce Pálenice získán byl opět díky ochotnému přístupu vedení obce.

Mezi prameny sloužící k zmapování vzdělanostního a profesního vývoje v minulosti byly použity statistické ročenky a sčítání lidu. Tyto materiály jsem vyhledala v knihovně

statistického úřadu České republiky. Původně jsem chtěla zaznamenat vývoj systematicky, tj. mít údaje alespoň za každé desetiletí. To se mi sice podařilo, ale vzhledem k tomu, že materiálů, které by přímo zaznamenávaly data spojená s obcí Pálenice, bylo v knihovně nepříliš velké množství, musela jsem vzít za vděk poněkud nesystematickým pohledem na věc. Profesní a vzdělanostní vývoj obce proto není zachycen v letech odpovídajících sčítání lidu. I přes tuto chaotičnost jsem dodržela rozhodnutí mít údaje alespoň za jeden rok každého desetiletí. Viz soupis pramenů.

Díličí informace jsem získala také na webových stránkách Slovenského statistického úřadu, nicméně i tam jsou informace týkající se spíše Banskobystrického kraje či regionu Novohrad. Další data jsem našla na oficiálních webových stránkách měst, kde jsou prezentovány údaje za ekonomiku a školství v současnosti.

3.6. Zpracování a analýza dat

Data byla přepsaná metodou komentované transkripce, která zaznamenává jednak doslovně vše, co výzkumník a informátor řekli, a jednak další aspekty promluvy (smích, pláč, pauza apod.).

Metodou vyhodnocování bylo tématické a otevřené kódování. V průběhu kódování byl sestaven codebook, který zahrnoval pro dané téma důležité tématické kódy. Během kódování přepsaného rozhovoru byl codebook postupně rozšiřován a kódy byly revidovány. Kromě tématického kódování bylo použito i kódování otevřeného. Podobně jako rozhovory byly kódovány i terénní poznámky. Výpovědi, které byly označeny stejným kódem, pak byly porovnány a využity při analýze a následné interpretaci.

3.7. Etika výzkumu

V rámci zachování anonymity informátorů jsem se rozhodla v této práci uvádět krycí jména. Toto platí i pro obec, která byla zkoumána. Na začátku každého rozhovoru jsem informátory ujistila o anonymitě výzkumu a ubezpečila je, že veškeré informace budou použity jen za účelem napsání této práce. Dále jsem informátorům představila téma rozhovoru; výzkumnou otázku jsem neuváděla z důvodů zabránění ovlivnění informátorů. Všichni informátoři poskytli informovaný souhlas.

Nahrávky, terénní poznámky, přepsané rozhovory a jotting, stejně jako všechny ostatní materiály související s výzkumem jsou uschovány v bezpečí v pracovníkově

soukromém archívu. Jsou sdíleny jen s ostatními účastníky výzkumu, kteří jsou obeznámeni s výše zmíněnými podmínkami.

4. Vývoj socioprofesionální a vzdělanostní struktury v obci Pálenice a trendy sociální mobility

Pálenice je typickou vesnicí, která se v leccěms, díky společným dějinám podobá zemědělským vesnicím po celém Slovensku resp. Československu. Po dlouhá staletí se jednalo o čistě zemědělskou oblast. Hlavním zdrojem obživy bylo pěstování plodin a chov zvířat. Podobně i sociální struktura obce byla odvozována od velikosti a produkce hospodářství. Tak tomu bylo do začátku 20. století, kdy oblast Novohradu zasáhla industrializace, která přinesla i nové způsoby obživy. Ty však zásadně socioprofesionální profil Pálenice nezměnily. Zlom nastal po 2. světové válce, kdy proběhlo znárodnění majetku a kolektivizace. Nejen tím se otevřela obyvatelům cesta ke vzdělání a zejména k hledání nových profesí. Následně pak přišla i otázka uplatnění se na trhu práce a logický odliv obyvatel z lokality.

4.1. Sonda do historie.

4.1.1. Vývoj profesionální struktury

První písemné zmínky o obci Pálenice pocházejí z roku 1326. Hlavním způsobem obživy v té době bylo zemědělství. To se nezměnilo po několik staletí. Obyvatelstvo tvořili drobní rolníci s poddanskými povinnostmi. Kromě zemědělství se obyvatelé obce živili také rybolovem v blízké řece Ipel. Své úlovky pak prodávali na trzích v Lučenci anebo ve Filakově. Minimálně od roku 1700 v obci fungoval mlýn, kde pracoval mlynář nejdříve s jedním a potom se dvěma a více pomocníky. V té době se v obci také vařila pálenka.¹⁸

Ještě v soupisu obyvatel obce Pálenice z roku 1840 se potvrzuje výhradně zemědělský charakter obce. V 46 domech spolu žilo 61 rodin, celkem 511 obyvatel. Většina z nich bylo sedláků (36) a želiarů¹⁹ (22). Tři rodiny žily z provozování řemesla a pouze jediný živitel vykonával úřednické práce. Kromě těchto profesí se v soupise objevilo i 27 panských

¹⁸ Z minulosti obce Pálenice, interní materiály OÚ Pálenice.

¹⁹ Zemědělci s malou či žádnou výměrou půdy, pracující u sedláků. Po roce 1848 se transformovali do kategorie deputátních dělníků.

služebníků, kteří zajišťovali chod domácnosti místních feudálů²⁰. O vzdělanostní skladbě bohužel údaje nejsou k dispozici.

Jak vyplývá z výše uváděného, nejednalo se z hlediska sociální stratifikace o homogenní společnost. Kromě feudálů Károlyiho a Miklovicha zde žily do roku 1848 jen tři rodiny jako svobodní rolníci, ostatní byli poddaní²¹. Navíc i mezi poddanými existovaly rozdíly ve velikosti držby půdy (viz sedlák x želiar).

Po zrušení poddanství pak feudálové museli odprodat (v rámci komasace) půdu poddanským rodinám. Dle kroniky vzniklo 24 usedlostí/statků o stejné výměře. Feudálové sami si ovšem ponechaly 2/3 pozemků a vznikl velkostatek. Postupem času ovšem v důsledku hospodaření se rozlohy polností a pastvin začali měnit. Nákup půdy však do roku 1918 probíhal pouze v rámci sedláků. Pozemky velkostatku na prodej nebyly.²²

Změna držby půdy se nikterak nepromítla do celkové socioprofesionální skladby obyvatelstva obce. Podle sčítání z roku 1869 lze zvýšení počtu příslušníků jednotlivých profesních skupin přičítat jen celkovému nárůstu obyvatel obce (595). Nadále dominantním zaměstnáním zůstalo zemědělství (64 sedláků/gazdů). Celkem 34 lidí bylo závislých na námezdní práci s největší pravděpodobností v zemědělství, sedm obyvatel se živilo jako řemeslníci (ve stavebnictví pracovali dva obyvatelé, tři v potravinářství, zpracovávání kůží se věnovali dva obyvatelé). Dále byl v obci jeden úředník a jeden učitel.²³

Po 40 letech, podle sčítání z roku 1910, socioprofesionální struktura obce Pálenice odrážela výše avizovaný trend postupné industrializace regionu²⁴ a s ní spojeného rozšiřování profesního a zaměstnaneckého spektra v obci. V Pálenici v tomto roce žilo 429 obyvatel, z nich bylo 186 ekonomicky činných. Dominantní zůstávala nadále zemědělská výroba (151 lidí pracovalo v zemědělství). Vlastníků bylo 59, pomáhajících členů rodiny 33, sluhů 29, zemědělských dělníků 28 a jiné činnosti vykonávali dva obyvatelé.²⁵ Zastoupení profesí v jiných oblastech hospodářství ovšem také nebylo nevýznamné. V Pálenici 40 lidí žilo z práce v průmyslu a řemeslech. Z 20 živitelů rodin tři zastávali kovopřofese, jeden pracoval ve strojírenství, jeden ve zpracování dřeva, pět v předení a tkaní, tři v oděvnictví a obuvnictví, tři v potravinářství, tři ve stavebnictví, jeden v pohostinství.²⁶ V Pálenici žili čtyři učni. Dále bylo v Pálenici devět živnostníků, z toho sedm pracovalo bez pomocníka, jeden pracoval

²⁰ Z minulosti obce Pálenice, interní materiály OÚ Pálenice.

²¹ Kronika obce Pálenice, interní materiály OÚ Pálenice.

²² Kronika obce Pálenice, interní materiály OÚ Pálenice.

²³ Z minulosti obce Pálenice, interní materiály OÚ Pálenice.

²⁴ Alberty, J., Sloboda, J.: Novohrad.Regionálna vlastivedná monografie, 2/1,Osveta, Martin 1989, s. 325.

²⁵ Alberty, J., Sloboda, J.: Novohrad.Regionálna vlastivedná monografie, 2/1,Osveta, Martin 1989, s. 330.

²⁶ Alberty, J., Sloboda, J.: Novohrad.Regionálna vlastivedná monografie, 2/1,Osveta, Martin 1989, s. 334.

s jedním pomocníkem, jeden pracoval se dvěma až pěti pomocníky.²⁷ V oblasti služeb pět obyvatel pracovalo v dopravě, dalších pět ve veřejných službách, 13 ve službách a 24 obyvatel pracovalo v jiných profesích. Ve vesnici byli dva obyvatelé, pracující jako administrativně správní zaměstnanci. Jeden obyvatel vykonával činnost příbuznou zemědělství, kam spadá např. lesnictví, pálení uhlí, rybářství, včelařství a myslivectví.²⁸

Období od zrušení poddanství do počátku 1. světové války neprovázelo pouze prohlubování profesní struktury obce. Došlo zákonitě i k rozevírání sociální struktury Pálenice. Držba půdy již nebyla vázána na poddanské povinnosti a každý vlastník vstupoval do ekonomických podmínek kapitalistické výroby. To se zákonitě promítlo i do jejich strategií v oblasti podnikání. Důsledkem byla pauperizace některých sedláckých (gazdovských) rodin, která byla spojena i s velkou zadlužeností i nestřídmým pitím.²⁹

Zadluženost byla podle kronikáře ovšem fatální. Po zrušení poddanství v roce 1848 se velká část obyvatel Pálenice zadlužila, zejména v souvislosti výstavby zděných domů.³⁰ Stalo se tedy zvykem, že z každé rodiny šel minimálně jeden člen na nádenickou práci na velkostatek nebo do města. Kdo takto nemohl žádného člena vyslat za prací, těžko se zbavoval dluhů. Na přivýdělků v námezdním poměru byly rodiny závislé i z důvodu malých výměr polností, malé produktivity a také z důvodu nutnosti výdělku finanční hotovosti, kterou potřebovali k platbě daní.³¹ Přesto obyvatelé Pálenice práci ve městě do 1. světové války chápali jako krajní řešení. Důvodem byla i nedůvěra vesničanů k městskému obyvatelstvu.

Na jedné straně zde tedy narůstala skupina lidí závislá na námezdní práci (viz též statistické údaje výše). Na straně druhé vznikala i vrstva bohatších vlastníků a podnikatelů, kteří nabízeli pracovní příležitosti obyvatelům obce. Kromě majitelů již výše zmiňovaného velkostatku, zde takto posílili své ekonomické postavení bohatí sedláci s výměrou nad 30 ha a vlastník mlýna.³²

V roce 1917 byl v Pálenici vystavěn lihovar zdejšího velkostatku. V mrtvé zemědělské sezóně si mnozí obyvatelé Pálenice přivydělávali právě zde. Od roku 1917 byla v obci hospoda spojená od roku 1921 s krámem, kde se prodávalo nejpotřebnější zboží.³³

²⁷ Alberty, J., Sloboda, J.: Novohrad. Regionálna vlastivedná monografie, 2/1, Osveta, Martin 1989, s. 340.

²⁸ Alberty, J., Sloboda, J.: Novohrad. Regionálna vlastivedná monografie, 2/1, Osveta, Martin 1989, s. 346.

²⁹ Kronika obce Pálenice, interní materiály OÚ Pálenice.

³⁰ Kronika obce Pálenice, interní materiály OÚ Pálenice.

³¹ Kronika obce Pálenice, interní materiály OÚ Pálenice.

³² V roce 1880 změnil mlýn majitele, který budovu zanedbával, a proto museli místní chodit do mlýna do Kalinova. V roce 1908 mlýn shořel a byl celý přestavěn. Od té doby zase normálně fungoval. (Kronika obce Pálenice, interní materiály OÚ Pálenice).

³³ Kronika obce Pálenice, interní materiály OÚ Pálenice.

Začátek období 1918 – 1938 je dle kroniky dobou se špatnými hospodářskými poměry, vysokou nezaměstnanost a nízkými mzdami. V roce 1920 měla Pálenice 423 obyvatel (z toho 208 mužů a 215 žen), kteří žili v 104 domech.³⁴ Majitele velkostatku zasáhla první pozemková reforma. Proto od roku 1928 do roku 1934 rozprodala Tatra Banka rolníkům celý velkostatek. Pozemky velkostatku koupili i nově příchozí slovenské rodiny. S příchodem slovenských rodin byla v roce 1939 při hospodě zřízena družstevní prodejna „Hangya“. Tento podnik vedla v té době do vesnice právě příšivší slovenská rodina.

V roce 1930 žilo v Pálenici 482 obyvatel v 87 domech.³⁵

Někteří lidé z obce si museli přivydělávat příležitostnými pracemi, za kterými docházeli nebo na kole dojížděli do blízkých vesnic. Tam pracovali na stavbách nebo vykonávali meliorační práce. Jejich plat nebyl nijak vysoký – např. týdenní plat zaměstnance v továrně v Kalinově byl 50 – 120 Kčs. Jiní obyvatelé se kvůli nedostatku pracovních příležitostí rozhodli opustit svůj rodný kraj a odjet pracovat do Ameriky.

V době hospodářské krize byli zajištěni jen ti nezaměstnaní, kteří měli tzv. „žobračenky“ – lístky na potraviny. Jen málo nezaměstnaných obyvatel Pálenice mělo tyto poukázky. Kronikář dokonce zmiňuje, že když v této době přivezli do vesnice naturálie, současný starosta tvrdil, že ve vesnici žádní nezaměstnaní nejsou, přestože tací byli. Hospodářské poměry se zlepšily až po roce 1936, kdy rolníci mohli po zřízení obilného monopolu lépe zpeněžit své obilí.

Po vídeňské arbitráži připadla část katastrálního území obce Pálenice k Maďarsku. S tím souvisela i hospodářská a správní opatření. V odborné literatuře se toto období popisuje jako ekonomicky málo produktivní.³⁶ Také pamětníci v Pálenici potvrzují svou distanc od tohoto období.³⁷

4.1.2. Vývoj školství

Příležitostí ke vzdělání bylo v Pálenici do 2. poloviny 19. století velmi málo. Protože neexistovala školní budova, děti navštěvovaly učitele – přičemž se ale jednalo o pedagogicky nekvalifikovaného pracovníka – u něj doma. Tam se naučily základy čtení a psaní a tím jejich vzdělávání končilo. Tento učitel byl placen samotnými rodiči dětí.

³⁴ Statistický lexikon obcí na Slovensku, vydaný ministerstvem vnitra a štátným úradom statistickým na základe sčítania ľudia z 15. 2. 1921, Praha 1927, s. 92,93.

³⁵ Statistický lexikon obcí v zemi české, vydaný ministerstvem vnitra a štátním úřadem statistickým na základě výsledků sčítání lidu z 1. 12. 1930, Praha 1934.

³⁶ Botík, J.: Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov. Vydavateľstvo LÚČ.Bratislava 2007.

³⁷ Terénní výzkum, AT (Maďarka, 73 let), Pálenice 2008, IS.

O úrovni vzdělání hovoří statistiky z roku 1869. Podle sčítání obyvatel z tohoto roku se ukazuje, že v obci v té době žilo 595 obyvatel, z toho 288 mužů a 307 žen. Číst umělo 103 mužů a 209 žen. Číst a psát pak umělo 86 mužů a 35 žen. Ani číst ani psát neumělo 99 mužů a 53 žen.³⁸

Změna nastala roku 1870, kdy byla podle kroniky v obci zřízena škola. Škola stála za budovou dnešního obecního úřadu. V době vzniku zde byla jen jedna místnost na vyučování a jeden pokoj pro učitele. Do školy chodily děti jen do deseti maximálně dvanácti let, potom šly pracovat na velkostatek, čímž pomáhaly svým rodičům vydělávat peníze na živobytí. Do roku 1918 ani jedno dítě nemělo vyšší vzdělání než šest tříd základní školy.³⁹

Jak již bylo řečeno, učiteli byli zpočátku lidé bez pedagogického vzdělání (např. obuvník, krejčí apod.). Od přelomu století kronika zaznamenává kantory s kvalifikovaným vzděláním. Všichni učitelé byli maďarské národnosti, až na jednoho, který je kronikářem označován jako pomadžarštěný Slovák.

V roce 1926 se v kronice objevuje první občan Pálenice s vyšším vzděláním než základním a to středním s maturitou.

V období 1918 – 1938 vzrostl počet obyvatel vesnice, kteří dosáhli vyšší vzdělání. Zmiňováni jsou dva obyvatelé, kteří odmaturovali na gymnáziu v Lučenci a dále se věnovali povolání učitele a podnotáře.

Místní základní škola byla stále jednotřídní. Vyučovacím jazykem byla maďarština a to i za situace, když byl učitelem Slovák. Do této třídy chodily i děti z rodin, které se deklarovali jako Slováci. Školu spravovala římskokatolická církevní obec v Pálenici.⁴⁰

4.2. Situace v druhé polovině 20. století

V druhé polovině 20. století můžeme pozorovat vzrůst počtu obyvatel Pálenice, kteří pracovali v jiném oboru, než je zemědělství. Jestliže industrializace v první polovině 20. století nějakou zásadní změnu, co se týká profesních oborů, nepřinesla, tak znárodnování soukromého majetku obyvatel toho dosáhlo. Lidé už nebyly natolik vázání k půdě, která přestala být jejich a začali hledat uplatnění i v jiných profesích, nejen těch spjatých s půdou. To zapříčinilo to, že lidé začali pracovat i mimo obec a to v daleko větší míře než dříve. Bylo to podmíněno i novými možnostmi v oblasti logistiky, kdy byla v obci zavedena pravidelná autobusová doprava. V tomto období pak bylo obvyklé, aby lidé za prací dojížděli i vlastními

³⁸ Z minulosti obce Pálenice, interní materiály OÚ Pálenice.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Kronika obce Pálenice, interní materiály OÚ Pálenice.

dopravními prostředky (motorka, auto). Městy, kam obyvatelé Pálenice obvykle dojížděli, byla Lučenec, Rimavská Sobota a Filakovo. Tomu je tak dodnes.

Detailnější informace jsou bohužel jen do roku 1957, kdy končí systematické zápisky v Kronice obce Pálenice. Viz kapitola 3.5.

4.2.1. Vývoj profesní struktury

Počínaje dnem 28. 10. 1948 byl znárodněn průmysl, banky, doly, velkostatky apod. To přineslo zásadní proměnu socioprofesní struktury obyvatelstva státu a tedy i obce Pálenice.

V roce 1950 měla obec 463 obyvatel. 39 jich pracovala v průmyslu, 15 bylo řemeslníky, 317 jich pracovalo v zemědělství, lesnictví a rybolovu. 92 obyvatel se živilo jinými profesemi.⁴¹

V roce 1952 Miestny národný výbor (dále MNV) dostal do správy budovu školy a mlýn, které dřív patřili soukromníkům. Majitelem mlýnu se stal podnik Stredoslovenské mlýny se sídlem v Krupinej.⁴² Hospodářská situace v tomto roce dle slov kronikáře značně kolabovala. Zemědělci nedodržovali smlouvou dojednané dávky a neplnili tak požadavky socialistického režimu. Proti některým rolníkům se zavedlo dokonce trestné řízení, takže nakonec byli donuceni vstoupit spolu s ostatními do Jednotného rol'nického družstva (dále JRD) III.typu, které spadalo pod Okresný stavebný kombinát v Lučenci. Každý rolník se stal jeho členem. Toho času družstvo obhospodařovalo 838,29 ha. Následně se zřídilo i středisko Strojno-traktorovej stanice (STS), kde až na dva zaměstnance pracovali místní obyvatelé.⁴³

Mezi profese, které jsou zmiňovány v kronice pro rok 1955, patří architekt, lékař, učitel, zámečnick, strojový zámečnick, obuvník, kovář, zedník, malíř, stolař, mechanik, řezník, traktorista, šofér, aranžér, typograf, vlakvedoucí, účetní, vedoucí pošty, voják z povolání a včelař.⁴⁴ Můžeme zde tedy vidět jasný odklon od zemědělských profesí.

Místního lékaře Pálenice v té době neměla – dojížděl z Lučence. Kvůli nedostatku vhodné místnosti se v obci nezřídila ani poradna, proto Pálenici pravidelně navštěvovala terénní dětská sestra.

V roce 1956 se dokončila novostavba prodejny a pohostinství lidového spotřebitelského družstva JEDNOTA.

⁴¹ Sčítání lidu v republice Československé ke dni 1. 3. 1950, Díl IV., Hospodářský lexikon obcí, vydal Státní úřad statistický, Praha 1958, s. 293.

⁴² Kronika obce Pálenice, interní materiály OÚ Pálenice.

⁴³ Kronika obce Pálenice, interní materiály OÚ Pálenice.

⁴⁴ Kronika obce Pálenice, interní materiály OÚ Pálenice.

V roce 1965 měla obec Pálenice 420 obyvatel, kteří žili v 93 domech. Z toho 64 obyvatel pracovalo v průmyslu, 282 v zemědělství. V obci trvalého bydliště pracovalo 255 obyvatel.⁴⁵

V roce 1974 měla Pálenice 359 obyvatel obývajících 102 domů. Celková socioprofesionální struktura obce odrážela dvojí trend: 1. vysídlování vesnic, 2. v důsledku toho stárnutí populace. To se projevilo zejména v poklesu ekonomicky aktivních osob. V tomto smyslu se počet obyvatel pracujících v průmyslu oproti roku 1965 snížil skoro o polovinu (33 obyvatel) a pracujících v zemědělství bylo dokonce o dvě třetiny méně (84 obyvatel), naopak se socioprofesionální struktura prohloubila a obyvatelé nacházeli uplatnění v ostatních profesích. V místě bydliště pracovalo 88 lidí, 78 jich dojíždělo za prací mimo obec.⁴⁶

O osm let později (1982) výše zmiňovaný trend pokračoval. Obec měla 295 obyvatel, z toho 47 lidí pracovalo v průmyslu a pouhých 67 v zemědělství. Ve službách pak pracovalo 16 lidí. Vzrostl počet lidí, kteří dojíždějí za prací mimo obec (126 obyvatel).⁴⁷

4.2.2. Vývoj školství

Během 2. světové války byla výuka ve škole zastavena. Od března do května 1945 výuka na krátko probíhala, nakonec ale byla škola, coby maďarská, zavřena. V té době bylo školství zestátněno a škola byla následně otevřena s vyučovacím jazykem slovenským. Vyučujícím byl Slovák, ve školním roce 1946/47 byla přibrána ještě žena slovenské národnosti jako další učitelská síla.

Ve školním roce 1949/50 byla zavedena druhá třída s vyučovacím jazykem maďarským. Kantory v obou dvou třídách byli lidé s pedagogickým vzděláním. Do stejného období se datuje i vznik obecné knihovny, začaly se pořádat různé kurzy (např. jazykový kurz ruštiny) a kroužky (čtení, šachy, ping pong, divadelní kroužek).⁴⁸

V roce 1953 se kulturní poměry dle slov kronikáře zlepšily díky činnosti slovenské a maďarské školy. Učitelé slovenských škol byli správci Osvětové besedy. V té době byla již

⁴⁵ Statistický lexikon obcí ČSSR 1965, podle správního rozdělení 1. 1. 1965, sčítání lidu, domů a bytů 1. 3. 1965, vydala ústřední komise lidové kontroly a statistiky a ministerstva vnitra, Praha 1966, s. 476.

⁴⁶ Statistický lexikon obcí ČSSR 1974, podle správního rozdělení 1. 1. 1974, sčítání lidu, domů a bytů 1. 12. 1970, vydal Federální statistický úřad s českým a slovenským statistickým úřadem a ministerstvem vnitra ČSR a SSR, Praha 1976, s. 608.

⁴⁷ Statistický lexikon obcí ČSSR 1982, podle správního rozdělení k 1. 1. 1982 a výsledky sčítání lidu, domů a bytů k 1. 11. 1980, Díl 2, vydal Federální statistický úřad ve spolupráci s českým a slovenským statistickým úřadem a ministerstvem vnitra ČSR a SSR, SEVT, Praha 1984, s. 1198.

⁴⁸ Kronika obce Pálenice, interní materiály OÚ Pálenice.

plně funkční knihovna, která zahrnovala v roce 1955 335 slovenských knih a 523 knih maďarských.⁴⁹

V roce 1953 se v obci měla zřídit mateřská škola nebo zemědělský útulek. Jelikož se ale nenašel vhodný prostor a protože dle slov kronikáře občané neprojevíli dostatečný zájem, plány ztroskotaly.

V roce 1955 je v kronice zaznamenáno, že se zvyšuje počet lidí s vysokoškolským vzděláním. Mezi obory, které obyvatelé Pálenice studovali, patří architektura, ekonomie, pedagogika. Ostatní obyvatelé, zmiňovaní v kronice, studovali po většinou střední odborné školy bez maturity.⁵⁰

Ve školním roce 1955/56 vznikla Družstevní škola práce, kde se přednášelo o zootechnice a kterou navštěvovalo 23 lidí.⁵¹

Základní škola se pro malý počet dětí v obci zrušila na konci 70. let 20. století. V obci nicméně fungovala mateřská škola, která byla umístěna v prostorech současného obchodu s potravinami. Pro stejný důvod jako byla zavřena základní škola se ale i tato instituce brzy zrušila (cca 90. léta 20. století). Děti nadále navštěvovaly vzdělávací zařízení v nedalekém Lučenci.⁵²

4.3. Situace v současnosti

Podle nejnovějších statistických údajů, které pocházejí z roku 2001, má obec Pálenice 259 obyvatel (z toho 129 mužů a 130 žen, včetně dětí do 16 let). Nejvíce obyvatel má dosažené základní vzdělání (91 obyvatel, 35,2 %). Následuje učňovské vzdělání bez maturity (66 obyvatel, 25,5 %) a úplné střední vzdělání s maturitou (39 obyvatel, 15,1 %). Šest osob (2,3%) vystudovalo vysokou školu. Pro přehlednost a další informace viz tab. 2 a tab. 4 (Přílohy).

V současnosti není v obci žádné vzdělávací zařízení. Děti navštěvují mateřské a základní školy v Lučenci. Ve stejném městě většinou chodí i na střední školy. I když počet dětí v obci vzrostl, o znovuzavedení vzdělávacích institucí se neuvažuje.

⁴⁹ Kronika obce Pálenice, interní materiály OÚ Pálenice.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Terénní poznámky Pálenice 2008, ZK.

Tab. 2. Obyvatelstvo podle pohlaví a podle nejvyššího dosaženého vzdělání pro rok 2001⁵³

Nejvyšší dosažený stupeň vzdělání	Muži	Ženy	Spolu
Základní	37	54	91
Střední	64	54	118
Vysokoškolské	4	2	6
Děti do 16 let	24	19	43

Ekonomicky aktivních v obci Pálenice bylo ve stejném roce celkem 128 obyvatel (z toho 67 mužů a 61 žen). Z hlediska socioprofesionální struktury pokrývali široké spektrum profesí. Nejvíce lidí bylo zaměstnáno v průmyslové výrobě (25 obyvatel, 19,5 %), dále pak ve velkoobchodu a maloobchodu, opravě motorových vozidel a motocyklů (19 obyvatel, 14,8%). 17 lidí (13,3%) pracovalo v zemědělství a myslivectví.

Z hlediska možnosti zaměstnání v obci se obyvatelům v době výzkumu nabízelo několik příležitostí. Největší počet pracovních míst nabízely tři podniky (zemědělská výroba, průmyslová výroba a pohostinství) vlastněné místním podnikatelem Píkou. Kromě těchto podniků v obci fungoval ještě jeden zemědělský podnik, čtyři prodejny, které zaměstnávali do dvou zaměstnanců. Kromě těchto firem si pracovní příležitosti obyvatelé obce vytvářeli sami a to na základě živnostenského oprávnění, kdy zaměstnávali sami sebe (dva podnikatelé) nebo podnik fungoval na rodinné bázi (tři podniky). Většina obyvatel ovšem za práci dojíždí, mimo obec viz tab. 3.

Jak již bylo výše řečeno, klíčovými podniky v obci byly firmy pana Píky. Ještě v době prvního výzkumu na jaře roku 2008 byla část obyvatel zaměstnána v jeho zemědělském a průmyslovém podniku. Všichni informátoři tvrdili, že příchod tohoto podnikatele do obce měl velký význam pro zaměstnanost. Podle nich díky panu Píkovi získali zaměstnání ti, kteří měli problémy se získáním zaměstnání, ať už v obci nebo v okolí. I podnikatel sám prohlásil, že „každý, který ani nepracuje v Pálenici, ten ani nechce pracovat.“⁵⁴

Během roku 2008 ale obec zasáhla finanční krize, došlo k omezení výroby v obou podnicích a mnoho lidí přišlo o práci (propuštěno bylo údajně asi 60% zaměstnanců,

⁵³ Interní materiály OÚ Pálenice.

⁵⁴ Terénní výzkum, TP (Maďar, 43 let), Pálenice 2008, ZK.

především z průmyslového podniku).⁵⁵ Tento nutný krok chápou propuštění jako křivdu. Možnost najít si práci vidí jako mizivou.

Výzkumník: A jak je to tady s prací v Pálenici?

Josef Zachoval: Už tu je nič. Tak já jsem tu robil pet rokov, pet rokov.

Olga Zachovalová: Len táto jedna robota čo Tomáš Píka jich zamestnával, teraz jich popropúšťel takže tu žádná šance ani nieje.

Josef Zachoval: Ještě ani v Lučenci.⁵⁶

Pan Píka, který nedaleko obce vlastní i penzión, se v současnosti chystá zachovat jen zemědělskou část, kde chová krávy, prasata, ovce, kozy a koně, a má v plánu hledat uplatnění v jiné části podnikání – agroturistice. V rámci tohoto plánu už začaly přípravy – přestavba penzionu, příjezd chovatelky koní určených pro hipoterapii apod.

Tab. 3 Ekonomicky aktivní obyvatelstvo podle pohlaví, docházky do zaměstnání a podle hospodářského odvětví za rok 2001⁵⁷

Odvětví hospodářství	Muži	Ženy	Spolu	Z toho odchází do zaměstnání
Zemědělství, lov a související služby	14	3	17	3
Lesnictví, těžba dřeva a související služby	1	1	2	2
Rybolov, chov ryb	-	-	-	-
Těžba nerostných surovin	-	-	-	-
Průmyslová výroba	15	10	25	18
Výroba a rozvod elektřiny, plynu a vody	-	-	-	-
Stavebnictví	4	0	4	1
Velkoobchod a maloobchod, oprava motorových vozidel, motocyklů	5	14	19	7
Hotely a restaurace	0	2	2	1
Doprava, skladování a spoje	7	4	11	9
Peněžnictví a poštovníctví	0	2	2	2
Nemovitosti, pronajímání a obchodní služby, výzkum a vývoj	0	2	2	2
Veřejná správa a obrana, povinné sociální zabezpečení	3	2	5	3
Školství	2	5	7	3
Zdravotnictví a sociální péče	2	2	4	4
Ostatní veřejné, sociální a osobní služby	0	1	1	1

⁵⁵ Terénní poznámky, Pálenice 2009, ZK.

⁵⁶ Terénní výzkum, JZ (Maďar, 49 let), OZ (Slovenka, 43 let), Pálenice 2009, ZK.

⁵⁷ Interní materiály OÚ Pálenice.

Soukromé domácnosti s domácím personálem	-	-	-	-
Exteritoriální organizace a sdružení	-	-	-	-
EA bez udání odvětví	14	13	27	1
Celkem	67	61	128	57

4.4. Možnosti obyvatel obce při volbě vzdělávací kariéry a na trhu práce

V následující části budou představeny vzdělávací a pracovní možnosti obyvatelů Pálenice mimo obec, v banskobystričském kraji.

4.4.1. Školství v regionu

Jak již bylo řečeno výše, kvůli nepřítomnosti jakéhokoli vzdělávacího zařízení v Pálenici, všechny děti musí v současnosti již od předškolního věku dojíždět. V naprosté většině případů děti navštěvují mateřskou, základní a střední školu v okresním městě v Lučenci.

Z hlediska skladby se tedy v Lučenci nachází školy jak s vyučovacím jazykem maďarským, tak s vyučovacím jazykem slovenským. Ve slovenštině nabízí vzdělání několik mateřských a základních škol, středoškolské vzdělání lze získat na gymnáziu a středních odborných školách se zaměřením na zdravotnictví, ekonomiku, stavebnictví, potravinářství, zemědělství a služby.

Maďarština jako vyučovací jazyk se uplatňuje na jedné mateřské škole, jedné základní škole, v maďarštině lze studovat také střední školu pedagogickou, stavební. Absentující střední školy s vyučovacím jazykem maďarským lze ovšem studovat v jiných městech regionu. Např. ve Fil'akovu je maďarské gymnázium, také Rimavská Sobota má střední školství s maďarským vyučovacím jazykem.

Vysoké školství region nenabízí. Studenti aspirující na vysokoškolské vzdělání nejčastěji dojíždějí do Košic, Nitry, Trenčína a Bratislavy.

4.4.2. Pracovní příležitosti v obci a regionu

Pokud nepracují přímo v obci, dojíždějí obyvatelé Pálenice většinou do těchto měst: Lučenec, Fil'akovo a Rimavská Sobota.

Lučenec (27 997 obyvatel) byl za dob socialismu znám jako město, kde byly závody těžkého strojírenství. Dnes zde jsou ještě textilní a konzervářské provozy. Vyrábí se zde i

víno, které je pěstované na nedalekých vinicích. Jinak je Lučenec typickým okresním městem s velkým počtem obchodů, restaurací a hospod, škol, ekonomických podniků. Kromě služeb a průmyslu se nabízí zaměstnání také ve státní správě a zdravotnictví.

Fil'akovo (10 450 obyvatel) se nachází zhruba 15 km jihovýchodně od Lučence. Dříve zde fungoval průmyslový podnik KOVOSMALT, který se rozpadl na několik dalších firem.⁵⁸ Nástupnické firmy poskytují zaměstnání právě obyvatelům sledované obce Pálenice.

Rimavská Sobota (24 800 obyvatel) je administrativním a hospodářským střediskem okresu a okolí. Na rozdíl od předešlých dvou měst zde převažují obyvatelé hlásící se ke slovenské národnosti. Pracovní příležitosti se zde nabízejí ve spektru socioprofesionální struktury regionálního centra.

4.4.3. Studium a práce v zahraničí

Ačkoli většina informátorů, se kterými jsem během obou terénních výzkumů mluvila, o možnosti studovat v zahraničí slyšela a dokonce to schvalovala jako dobrý nápad vzhledem k možnosti naučit se dobře jazyk, nikdo z Pálenice, alespoň dle mých informací v cizině nestudoval. Jako jeden z častých důvodů byla udávána finanční stránka.

O to obvyklejší ale byla práce v zahraničí. Nejčastějšími destinacemi, kam se Páleníčané jezdí zaměstnávat, je Rakousko a Velká Británie, méně často Nizozemí a Česká republika (která nicméně pořád není moc chápána jako zahraničí). Lidé do zahraničí odjíždějí především kvůli možnosti zlepšit svou finanční situaci. V žádném případě jsem neslyšela o tom, že by někdo ze jmenovaných v zahraničí zůstal natrvalo. I když si třeba pobyt prodloužili, měli a mají v plánu se vrátit. Do zahraničí odjíždějí mladí i příslušníci střední generace. Zatímco ovšem mladí vítají možnost dlouhodobého zaměstnaneckého poměru i v nekvalifikované profesi, střední generace spíše uplatňuje svoji specializaci. Takto v současné době dvě ženy pracují turnusově jako pečovatelky geriatrických klientů.

Během výzkumu na jaře 2009 jsem zaznamenala i jakýsi odmítavý názor na práci v zahraničí, založený na domněnce, že není-li práce zde, nebude to lepší ani ve světě. Proto je lepší zůstat v obci a snažit se zlepšovat ekonomické podmínky svého domova.⁵⁹

⁵⁸ Oficiální stránky města Fil'akovo, www.filakovo.sk.

⁵⁹ Terénní výzkum, Pálenice 2009, ZK.

5. Curricula sledovaných rodin z hlediska vzdělání a zaměstnání

V této části práce představím jednotlivé zkoumané rodiny s ohledem na jejich vzdělanostní a profesní zařazení v strukturách vzdělávacího systému SR a na trhu práce. Akcentován bude výchozí profil orientační rodiny daný stavem před rokem 1945 a následně vzdělaností a pracovní zařazení ve třech generacích: v generaci prarodičů, rodičů a dospělých či dospívajících dětí. Zároveň zde bude zmíněno, s kým byl z této rodiny proveden výzkum.

5.1. Rodina Zachovalova

Rodina Zachovalova patří po mužské linii mezi ty rodiny, které v Pálenici žijí již po několik generací. Její členové se považují a jsou považováni za starousedlíky. Tento rod je zmiňován v kronice jako stará maďarská rodina. Z hlediska ekonomického postavení patřili předkové rodiny Zachovalovi k drobným vlastníkům půdy s nutností přivýdělku v námezdní práci. V době výzkumu tvořili descendenční rodinu již pouze otec a matka ve střední generaci a jejich dospělé děti.

Rodiče pana Zachovala jsou po smrti. Muž z generace prarodičů absolvoval ZŠ a pracoval jako kvalifikovaný dělník - barvíř v Pol'aně Lučenec. Jeho žena absolventka ZŠ byla kvůli nemoci v domácnosti; zemřela velmi mladá.

Josef Zachoval navštěvoval prvních pět tříd základní školy s maďarským vyučovacím jazykem v Pálenici, druhý stupeň pak vychodil v Lučenci. Ve stejném městě pak absolvoval střední odborné učiliště s maďarským vyučovacím jazykem, obor opravář zemědělských strojů. V tomto období se také profesionálně věnoval fotbalu. V důsledku zranění se však tato slibná kariéra uzavřela. Po skončení základní vojenské služby, kterou absolvoval v Čechách, pracoval v Polaně a v ČSAD. Poté přijal jako jeden z prvních zaměstnání v nově otevřeném průmyslovém podniku v obci. V prosinci roku 2008, v důsledku ekonomických potíží firmy byl z tohoto podniku propuštěn. Od té doby si neúspěšně hledá práci. Je ochoten přijmout jakoukoli práci, klidně i mimo obor, jen aby uživil rodinu. O přestěhování se za prací nicméně neuvažuje, jako důvod udává majetek, který nechce opustit.

Olga Zachovalová (cca 45 let), která se deklaruje jako Slovenka, se narodila v Lučenci. Tam chodila i na základní školu se slovenským vyučovacím jazykem. Ve studiu nepokračovala. Důvodem byl otec, který byl dle jejích vlastních slov „špatný člověk“. O své orientační rodině se paní Zachovalová nerada zmiňovala. Po základní škole přijala nekvalifikované místo dělnice v konzervárně v Lučenci. Její pozici na trhu práce znesnadňuje

zdravotní handicap. Od 90. let pobírá plný invalidní důchod. Zároveň si ale už šestý rok přivydělává ve Filakově jako nekvalifikovaná dělnice při kompletaci smaltovaných kamen.

Zachovalovi mají dvě děti – Miroslava (22 let) a Danu (21 let). Obě děti chodily do mateřské školy v Pálenici a na základní školu v Lučenci (obě dvě instituce se slovenským vyučovacím jazykem). Miroslav se vyučil řezníkem. Po vyučení nastoupil do masokombinátu v Lučenci. Po té přes agenturu zkusil zaměstnání ve svém oboru v zahraničí (Nizozemí). Po roce zahraniční zkušenosti se však vrátil na Slovensko a byl přijat zpět do výše zmíněného podniku. Dana se vyučila cukrářkou. Donedávna pracovala v Hypernově v Lučenci, ale kvůli finanční krizi byla propuštěna. Práci si hledá, rodiče se vyjádřili v tom smyslu, že snad by jí mohla najít v Tesco. Podle slov rodičů je dcera se svým oborem nespokojená.

Pan Zachoval má jednu sestru žijící mimo obec. Vystudovala střední pedagogickou školu a v současné době pracuje jako vychovatelka v družině. Její syn odjel pracovat do Anglie s perspektivou se zde usadit na trvalo.

Formální rozhovor byl veden s manželi Zachovalovými. Pro přehlednost viz diagram rodiny Zachovalovi (Přílohy 9.1.1.).

5.2. Rodina Píkova

Také rodina Píkova žije v Pálenici několik generací. Podle slov nejstaršího člena rodiny zde žili již před rokem 1901, tj. v době před postavením nového kostela. V kronice je o tomto rodu poprvé zmínka z konce 19. století, kdy jeden člen této rodiny vykonával funkci rychtáře. Dále se jméno Píka objevuje v souvislosti s rokem 1919, kdy bylo zřízeno direktorium, kterého byl onen zmiňovaný členem. V letech 1930 – 1934 byl předek v přímé linii rodiny Píkovi starostou obce.⁶⁰ Všichni členové se deklarují jako Maďaři. Dle slov nejstaršího člena rodiny vlastnila rodina Píkova vinice na kraji obce Pálenice do té doby, než jim byl veškerý majetek znárodněn. Z hlediska ekonomického postavení patřila rodina Píkova k těm rolníkům, kteří vlastnili vždy velké množství půdy a nemuseli tedy hledat obživu někde jinde. V době výzkumu v Pálenici žily tři generace této rodiny v mužské linii.

Adam a Eva Píkovi jsou nejstaršími členy této rodiny. Adam Píka (75 let) žije od narození v Pálenici. Je ze tří dětí. Obě jeho sestry se provdaly do blízkých obcí s vysokým podílem občanů hlásícím se k maďarské národnosti. Adam Píka je vyučený elektrikář. Do roku 1989 pracoval jako elektrikář údržbář v továrně na výrobu tkanin v blízkém městě. Po

⁶⁰ Kronika obce Pálenice, interní materiály OÚ Pálenice.

revoluci se rozhodl podnikat jako soukromý zemědělec. Poté pomohl synovi začít podnikat tím, že mu ze svého zrušeného hospodářství například zapůjčil zemědělské stroje. V současnosti je v důchodu.

Eva Píková (69 let) se narodila v Maďarsku. Na Slovensko přišla se svou rodinou v rámci reemigrace zahraničních Slováků po 2. světové válce. Usídlili se v Ožd'anech, okres Rimavská Sobota, kde Eva Píková chodila i na základní školu se slovenským vyučovacím jazykem. Kvůli zákazu rodičů jít studovat dvouletou zemědělskou školu v Bratislavě, pracovala jako nekvalifikovaná pracovní síla v JRD v Rimavské Sobotě. V 19 letech se vdala, ale pracovat přestala až za dalších devět let, kdy zemřeli rodiče jejího muže a ona se musela začít starat o děti sama. Když děti odrostly, pracovala jako ošetřovatelka mentálně nemocných dětí v nedalekém sanatoriu. V současnosti je v důchodu.

Píkoví mají tři děti – dvě dcery a jednoho syna. Nejstarší dcera Marie (44 let), která má vystudovanou střední ekonomickou školu, je hospodářkou v podniku svého bratra a žije v Čakanovicích. V květnu 2009 ovdověla. Má syna, který vystudoval střední školu stavební a v současnosti pracuje jako vrchní číšník v restauraci v Londýně, a dceru, která také pracuje ve Velké Británii.

Syn Tomáš (43 let) chodil na první stupeň základní školy s maďarským vyučovacím jazykem v Pálenici, od páté třídy pak chodil na základní školu s maďarským vyučovacím jazykem v Lučenci. Zde vystudoval střední školu stavební s maďarským vyučovacím jazykem. V dalším studiu nepokračoval, dle jeho vlastních slov chtěl co nejdříve začít pracovat a být soběstačný. Pracoval ve stavebním podniku. Již v roce 1986 využil legislativní změny a začal pracovat jako soukromník v oblasti stavebnictví. Tuto zkušenost zúročil po roce 1989, když začal samostatně podnikat v oblasti průmyslové výroby. V současnosti vlastní zemědělský a průmyslový podnik v Pálenici. Donedávna zaměstnával řadu obyvatel vesnice. Při druhé návštěvě Pálenice v březnu 2009 musel následkem finanční krize propustit 60% zaměstnanců. Dále v Pálenici vlastní penzion a chystá se začít podnikat v agroturistice. V plánu má také ve svém podniku zařídit prostory pro střední zemědělskou školu. Tomáš je politicky činný a je starostou zkoumané obce.

Nejmladší dcerou Píkových je Kateřina (39 let). Vystudovala gymnázium s maďarským vyučovacím jazykem. Potom si udělala pedagogickou nadstavbu. Pracovala jako vychovatelka, ale pak se rozhodla studovat dál a absolvovala vysokou pedagogickou školu v Nitře, magisterské studium. V současnosti pracuje jako učitelka, přičemž si ale ještě

dodělává dvouletý psychologický kurz. Se svým mužem a dcerou žije v obci Radzovce v blízkosti maďarských hranic. Jako jediná z rodiny má vysokoškolské vzdělání.

Nejmladší generaci ve výzkumu reprezentují dva synové Tomáše: Tomáš ml. (19 let) a Jan (17 let). Tomáš ml. chodil do mateřské a základní školy (obě s vyučovacím jazykem maďarským) v Lučenci. Z neznámých důvodů v osmé třídě změnil základní školu. Pak několik měsíců studoval střední zemědělskou školu v Rimavské Sobotě, ale protože mu nevyhovovalo prostředí a kvalita výuky, přestoupil na střední zemědělskou školu v Lučenci. Tato škola ale po dvou letech ukončila činnost. V současnosti studuje Tomáš Píka ml. v kombinované formě střední zemědělskou školu v Levicích. Na jaře 2009 měl maturovat. Během studia pracoval ve firmě svého otce, kde prakticky dělal všechno, co bylo potřeba. Dělal například u koní, pomáhal bačovi starat se o ovce, dělal řidiče apod. V plánu má dostudovat střední školu a pak na rok, na dva přerušit studium a pomáhat svému otci v podnikání.

Jan (17 let) navštěvoval stejné základní školy jako jeho starší bratr. Poté šel na soukromé gymnázium se slovenským vyučovacím jazykem v Lučenci, které ale kvůli jazykové bariéře ovlivňující jeho prospěch nedokončil. Nyní studuje v kombinované formě střední hotelovou školu s maďarským vyučovacím jazykem v Štúrove. Na rozdíl od svého bratra se o zemědělské práce a o podnik svého otce moc nezajímá, je spíše technický typ. Jako jediný v rodině zná i pojem volný čas.

Formální rozhovor byl veden s Adamem a Evou Píkovi, Tomášem Píkou a Tomášem Píkou ml. Pro přehlednost viz diagram rodiny Píkovi (Přílohy 9.1.2.).

5.3. Rodina Školských

Rodina Školských je po mateřské linii pana Školského spřízněna s rodinou starousedlíků, která je v kronice řazena mezi „boháče“ s vysokou společenskou a morální prestiží.⁶¹ Tato spřízněná rodina je zmiňována v kronice jako jedna z pěti gazdovských rodin, které před rokem 1800 měly sluhy. V době výzkumu tvořili rodinu Školských otec a matka střední generace a jejich dospělý syn a dospívající dcera.

Ačkoli se Petr Školský (cca 45 let) narodil a vyrůstal v Lučenci, v Pálenici trávil hodně času u rodičů své matky. Jeho otec byl učitel, jeho matka kuchařka. Vystudoval základní školu s maďarským vyučovacím jazykem v Lučenci. Ve stejném městě pak

⁶¹ Kronika obce Pálenice, interní materiály OÚ Pálenice.

pokračoval ve studiu na střední stavební průmyslové škole s maďarským vyučovacím jazykem. Poté váhal, jestli má jít na vysokou školu, ale rodiče ho nakonec přesvědčili, a tak nastoupil a v roce 1977 absolvoval vysokou školu technickou v Košicích. Je tak jedním z mála vysokoškolsky vzdělaných obyvatel obce. Pracoval jako strojní inženýr. Od roku 1980 učí odborné předměty na stavebním učilišti se slovenským vyučovacím jazykem v Lučenci. Po svatbě se s manželkou Annou přestěhoval do Pálenice, kde žijí dodnes. Petr Školský má tři sourozence. Bratr Pavel vystudoval střední strojírenskou školu v Košicích, v současnosti pracuje v Lučenci. Bratr Martin absolvoval vysokou školu v Bratislavě, obor architektura. Jako inženýr architekt pracuje na městském úřadě v Lučenci.

Sestra Božena Prvešková se provdala a žije se svým mužem Oldřichem a dcerou Julií v Lučenci. Stejně jako její bratři i ona studovala základní školu s maďarským vyučovacím jazykem v Lučenci. Potom ve stejném městě absolvovala střední pedagogickou školu. Po ukončení školy pracovala jako učitelka v mateřské škole. Během dvaceti let vystřídal čtyři pracoviště, vždy se jednalo o mateřské školy jak s vyučovacím jazykem slovenským, tak maďarským. Kvůli malému počtu dětí se ale postupně školy, kde pracovala, zavíraly. Nakonec byla nucena změnit profesi, udělala si kurz hygienického minima a začala denně dojíždět do Pálenice, kde pracuje jako prodavačka v místním obchodě s potravinami. Profesi byla ochotna vyměnit jen proto, že Pálenici dobře zná a necítí se zde jako cizí – žije tu rodina a přátelé.

Její manžel Oldřich, jehož nejvyšší dosažené vzdělání je střední odborná škola, je v současnosti už delší dobu nezaměstnaný, finanční problémy ale zdá se nemají. Jejich dcera Julie (16 let) studuje prvním rokem střední pedagogickou školu v Lučenci – tu samou, na kterou chodila i Božena. Zatím to vypadá, že Julie chce pokračovat ve studiu na vysoké pedagogické škole. Rodiče jí v tom podporují.

Anna Školská (cca 45 let), žena Petra, chtěla původně studovat střední pedagogickou školu, ale jelikož byla věřící, nebylo jí to tehdejšími komunistickým režimem povoleno. Nakonec jí učitelé a rodiči bylo doporučeno, aby šla na stavební průmyslovou školu s maďarským vyučovacím jazykem v Lučenci. Tu absolvovala a v současnosti už skoro třicet let pracuje jako projektantka v Lučenci.

Petr a Anna Školských mají dvě děti. Obě dvě chodily do mateřské školy s maďarským vyučovacím jazykem v Pálenici a na základní školu s maďarským vyučovacím jazykem v Lučenci. Starší syn Jan (25 let), který má nejvyšší dosažené vzdělání středoškolské, pracuje v místním průmyslovém podniku, mladší dcera Kateřina (16 let) chodí se svou sestřenicí, dcerou Boženy, na střední pedagogickou školu v Lučenci.

Formální rozhovor byl veden s Petrem a Annou Školskými a Boženou Prveškovskou. Pro lepší přehlednost viz diagram rodiny Školských (Přílohy 9.1.3.).

5.4. Rodina Samostatných

Rodina Samostatných patří ze strany ženy ke starousedlíkům. Vzhledem k časté frekvenci příjmení jejích rodičů v obci ale lze z kroniky jen těžko odhadovat, o kterou větev rodiny se jedná. Rodina Samostatných žila v Lučenci až do roku 1980, kdy se přestěhovali do Pálenice, kde si postavili nový dům. Jedná se o maďarskou rodinu, ale často sami o sobě mluví jako o Slovácích a podle toho také vychovávají své děti. Manželé střední generace žijí společně se svými dospělými dětmi v jednom domě v Pálenici. Ve vesnici žije ještě orientační rodina ženy.

Generaci prarodičů prezentuje Františka Nesamostatná (67 let) – matka Anny Samostatné a Josefa Nesamostatného - deklarující se jako Slovenka, která vystudovala střední školu a pracovala v administrativě coby zásobovač. Její pozice na pracovišti byla a je interpretována jako velmi významná.⁶² Její muž Vojtěch (zemřel na jaře roku 2009 ve věku 72 let) byl vyučen a pracoval jako stavební dělník. Od roku 1989 byl soukromým zemědělcem. Oba dva pracovali ve stejné stavební firmě.

Anna (45 let) se narodila v Pálenici. Chodila na základní školu se slovenským vyučovacím jazykem v Pálenici. Na druhý stupeň přestoupila na základní školu se slovenským vyučovacím jazykem do Lučence, protože její matka nebyla spokojená s kvalitou výuky. Po základní škole se rozhodovala mezi stavební průmyslovou školou, zemědělskou střední školou a střední zdravotnickou školou. Posledně zmiňovanou si i nakonec vybrala a vystudovala jí v Lučenci. Po jejím absolvování nastoupila do nemocnice v Lučenci, kde šestnáct let pracovala na chirurgickém oddělení. Před devíti lety dala výpověď a od té doby jezdí pracovat do Rakouska, kde dělá ošetřovatelku. Tráví tak dva týdny doma v Pálenici a dva týdny pracuje.

Je vdaná za Milana (cca 45 let), který pochází z vesnice v blízkosti maďarských hranic. Má vystudovanou střední stavební průmyslovou školu v Lučenci. Pracoval jako ředitel na střední stavební průmyslové škole. Povoláním je projektant, ale v současnosti kvůli organizaci rodiny v době nepřítomnosti manželky a ekonomickým výhodám pracuje na železnici, přijal vědomě místo pod svoji kvalifikaci.

⁶² Dosvědčuje tomu i příhody, kdy Františka Samostatná byla krátce po porodu a kojila doma dítě. Najednou jí zavolali z práce, že ji tam nutně potřebují. Přes protesty, že má malé dítě, jí nakonec přesvědčili a poslali pro ni i dítě auto. (Terénní výzkum Pálenice 2001, DB).

Samostatní mají tři děti – dvě dcery a jednoho syna. Nejstarší dcera Renata Prvesamostatná (25 let) chodila do mateřské školy se slovenským vyučovacím jazykem v Lučenci, přes léto ale, když byla na návštěvě u prarodičů, chodila i do pálenické školy. Základní školu se slovenským vyučovacím jazykem vychodila v Lučenci. Poté měla v plánu jít na gymnázium, kam se ale nedostala. Na základě rady rodičů zkusila jít na střední stavební průmyslovou školu, (stejnou jako má její otec), obor geodézie. Tuto školu se pak rozhodla dostudovat, protože zjistila, že jí tento obor baví. Poté absolvovala první ročník vysoké technické školy v Košicích, kde studovala geodézii. Původně měla v plánu studovat a během léta pracovat v zahraničí. V prvním ročníku ale otěhotněla, vdala se a školu přerušila. V současnosti je rozvedená, má čtyřletou dceru Terezu a studuje v kombinované formě vysokou školu v Košicích. Protože ale v této formě studia neotvírali obor geodézie, studuje nyní geologii. Na jaře roku 2009 úspěšně obhájila svou bakalářskou práci. Bydlí v domě svých rodičů a pracuje v místním průmyslovém podniku. Ve studiu by chtěla pokračovat, z hlediska financí si to ale nemůže dovolit. Její dcera Tereza v současnosti chodí do mateřské školy se slovenským vyučovacím jazykem v Lučenci, kam jí Renata denně vozí.

Druhá dcera Samostatných Simona (22 let) má vystudovanou střední zdravotnickou školu v Lučenci. Rozhodla se ale pokračovat ve studiu a v současnosti studuje vysokou školu technickou v Košicích, obor biomedicínské inženýrství.

Nejmladší Martin (17 let) momentálně studuje již výše zmiňovanou střední stavební průmyslovou školu v Lučenci. Jeden čas měl v plánu hlásit se na vojenskou školu, ale kvůli zdravotním problémům mu to rodiče vymluvili. Podle slov jeho sestry Renaty i jeho matky, má Martin určitě v plánu jít na vysokou školu, patrně technického rázu.

Anna Samostatná má bratra Josefa (nejvyšší dosažené vzdělání SŠ), který vlastní v Pálenici opravnu. Milan Samostatný má sestru, Moniku. Ta se živí jako účetní a se svým manželem Janem, který je v invalidním důchodu, žijí v Lučenci. Mají dva syny – Jana ml. a Miroslava. Oba dva studují vysokou školu matematicko fyzikální v Bratislavě.

Formální rozhovor byl veden s Annou Samostatnou a Renatou Prvesamostatnou. Neformální rozhovory pak proběhly s Martinem Samostatným. Pro lepší přehlednost viz diagram rodiny Samostatných (Přílohy 9.1.4).

6. Modely přístupu ke vzdělání a možnostem uplatnění na trhu práce – významy sociální mobility – interpretace

6.1. Rodinné trajektorie

Rodina Zachovalova je typickým příkladem rodiny, jejímž cílem je udržet si stejné společenské postavení. Neprobíhá zde tedy ani vzestupná ani sestupná mobilita jak v rámci jedné generace, tak v rámci jednotlivých členů rodiny. Typickou pro tuto rodinu je mobilitní strategie zdola.

Rodina Školských má tendence své společenské postavení neustále zvyšovat. Snaží se toho dosáhnout skrze vzdělání. Ačkoli nejsou považováni za typickou starousedlickou rodinu, jejich prestiž je poměrně vysoká vzhledem k tomu, že členem rodiny je vysokoškolsky vzdělaný muž. Ten navíc, i když v současné době již nepatří mezi oficiální představitele obce, zastává jakousi „kulturní“ funkci „pana profesora“, který je např. vybrán jako průvodce cizinců po obci.

Rodina Samostatných je rodinou, která v několika bodech vyčnívá z běžného rámce obyvatel Pálenice. V očích některých obyvatel je viděna jako velmi netradiční až nezapadající. Ačkoli přes ženinu stranu by mohla tato rodina spadat mezi konformní starousedlíky, není tak chápána. Je zde proto několik důvodů: postavení si nového domu, rozvod dcery Samostatných a následně její role matky samoživitelky, tvrdohlavost jít si za svým cílem, ať už je jakýkoli. V rámci mobilitních teorií se rodina snaží o to, aby zvýšila své postavení. Možnost, jak toho dosáhnout, spatřují stejně jako předchozí rodina ve vzdělání. Nejmladší generace tento krok uskutečňuje tím, že na rozdíl od svých rodičů, studují nebo mají v plánu studovat vysoké školy. Rodiče je v tom podporují a je zde proto jistá mobilitní strategie shora.

Rodina Píkova patřila vždy k těm rodinám, které se v obci těšily vážnosti. Nicméně nebyli zařazováni mezi místní „boháče“.⁶³ V generaci Tomáše Píky ale můžeme poměrně zřetelně sledovat snahu o to, postoupit na společenském žebříčku výše. V rámci jeho snah a dosažených cílů (podnikatel a starosta obce) lze spatřovat vzestupnou mobilitu. Z prakticky ničeho se dokázal vypracovat na jednoho z hlavních představitelů obce a úspěšně podnikat. Je otázkou, na kolik tento vzestup bude pokračovat za současných okolností (finanční krize, zavírání podniků) a nakolik se jeho děti budou snažit tento směr udržet. Lze ale říci, že jsou k této tendenci prakticky vychovávány (viz rodinný podnik).

⁶³ Kronika obce Pálenice, interní materiály OÚ Pálenice.

6.2. Kritéria voleb

Během rozhovorů se všemi informátory se postupně objevovalo několik kritérií, které určovaly volbu vzdělání či zaměstnání. Některá se objevovala vícekrát, jiná byla spíše ojedinělá, nicméně ne méně zajímavá.

6.2.1. Rodinné vzory a tradice

Nejvíce svou roli z pochopitelných důvodů hrály rodinné vzory. Tento výsledek vlastně odpovídá teorii Kohna, který tvrdí, že děti jsou vychovávány k tomu, aby dělali to, co dělají rodiče. Je to vcelku logické, protože kde jinde má dítě hledat inspiraci pro to, co dělat než u rodičů (popřípadě u rodiny, za předpokladu tedy, že rodina není dysfunkční).

Nejvíce patrná je tendence dělat stejnou profesi jako rodiče či prarodiče u rodiny Školských a to ve všech sledovaných generacích. Otec Petra Školského a Boženy Prveškovské byl učitelem a později i ředitelem na základní škole. To, že při výběru profese, byli ovlivněni právě zaměstnáním otce, přiznávají oba dva.

Výzkumník: A co dělali rodiče?

Petr Školský: Rodiče. Otec bol učitel. Učiteľom.

Výzkumník: Áha.

Petr Školský: No. Na základne škole. A reditel bol, reditel školy, áno on bol učiteľom celý život.

Výzkumník: : A to máte nějakou rodinnou tradici?

Petr Školský: Hmmm, no možno že i potom jsom sa stal i učiteľom.⁶⁴

Výzkumník: Takže to vlastně, když jste se rozhodovala, co budete chtít dělat, tak to hrálo nějakou roli?

Božena Prveškovská : No určitě. On (otec, pozn. autora) nás k tomu aj vedl akože jsme žili v tom, že o detoch se rozprávalo , nebo chodilo se na výlety, tak aj tam mňa zobral , takže jsem jeho studentou no detičky že ako poznala.⁶⁵

Petr Školský sice primárně pedagogické vzdělání nemá, nicméně již několik let učí technické obory na středním učilišti v Lučenci. Božena Prveškovská pak vystudovala střední pedagogickou školu a dlouhá léta učila v mateřských školách. Manželka Petra, Anna Školská, pracuje sice jako projektantka, jejím snem v mládí ale byla pedagogická škola. I zde lze tedy vysledovat možnost vlivu na výchovu dítěte.

Nejmladší generace – Kateřina Školská a Julie Prveškovská – se stejně jako jejich rodiče rozhodly studovat pedagogickou školu.

⁶⁴ Terénní výzkum, PŠ (Maďar, 45 let), Pálenice 2008, ZK.

⁶⁵ Terénní výzkum, BP (Maďarka, 43 let), Pálenice 2009, ZK.

Rodinné vzory ve smyslu následovat profesně rodiče se objevují v poněkud jiné formě i v rodině Píkové. Tomáš Píka ml. naprosto přímočaře přiznává, že jeho otec je pro něj největším vzorem. Jak co se týká stylu života, tak i v tom čím se živí a co podniká. Na rozdíl od rodiny Školských je zde ale vidět spíše jakási fascinace osobou otce. Pokud se zaměříme jen na výběr povolání a vzdělání, Tomáš ml. kromě otce přiznal ještě jiný vzor, který mě přišel v tomto směru podstatnější – svého děda Adama Píku. „*Tak já jsem vela chodil tam k nim (k prarodičům, pozn. autora) . Od malička. Ako otec ma stále zoberal. Mě se to zapáčilo, stárki akože hospodárstvo , stále robi kravičky to to (p) sa mi zapačí že robota. A já jsom že já chcom být já chcom robiť to hospodárstvo že i já chcom to robiť.*“⁶⁶ Otec pak sloužil spíše jako zprostředkovatel synových snů (,které mu nicméně byly blízké).

Tendence dělat stejné školy a stejná povolání nacházíme překvapivě i v rodině Samostatných, kde je spíše patrná snaha dělat si všechno sám podle svého. Nejvíce zřejmé to je u nejmladšího člena této rodiny Martina Samostatného. Ten se rozhodl studovat stejnou školu jako jeho nejstarší sestra Renata, tu samou, kterou má i jejich otec. Zatímco u Renaty nemůžeme mluvit o nějakém vědomém výběru stejného vzdělání jako má otec (nástup na střední stavební byla jakási znouzectnost), Martin si už vybíral školu zcela záměrně podle rodinných vzorů.

V rodině Samostatných ale nacházíme i opačný směr, tedy negativní vymezování se vůči předchozím generacím. I když Anna Samostatná chvíli zvažovala, že zkusí vystudovat stejné školy jako její rodiče, nakonec se stala zdravotní sestrou, tj. profesí, kterou sama označila za vybočující z řady v její rodině. Mezi faktory, které vedly k tomuto rozhodnutí, patří nevyhovující pracovní prostředí, které pozorovala na pracoviště svých rodičů. Dalším pak uvědomění si, že nikdy nemůže být stejně dobrá jako její matka. „*(...)a nakolko nebolo isté, že já akože akože žena se probijem do také pozicie , že budem majsterku robiť někdy a rozkazovať třeba čtyriceti lebo padesáti chlapom (...) maminka bola jediná zasobovačka hlavného stavebného materiálu na Slovensku.*“⁶⁷

Pro svou dceru Simonu byla Anna Samostatná vyloženě negativním vzorem. Ačkoli Simona vystudovala stejnou školu jako její matka, nakonec se rozhodla dělat jinou profesi. Nevyhovovalo jí, že matka měla málo času starat se o rodinu.

Rodina Zachovalova o vzorech nemluvila. V jejich případech ani rodiče ani prarodiče jako pozitivní či negativní vzory vzdělávací kariéry a volby zaměstnání dětí nefungují.

⁶⁶ Terénní výzkum, TPml. (Maďar, 19 let), Pálenice 2009, ZK.

⁶⁷ Terénní výzkum, AS (Slovenka, 45 let), Pálenice 2008, ZK.

6.2.2. Životní mezníky

Informátoři někdy za kritérium, které rozhodlo o tom, co budou dělat, resp. Jaké zaměstnání přijmou, uvádějí jakési přelomové mezníky v jejich životě.

Poté, co Anna Samostatná zavrhlala povolání svých rodičů, stala se zdravotní sestrou. Vedl jí k tomu zážitek z dětství, kdy byla svědkem dlouhé nemoci a následně smrti svého dědečka. Ve chvílích, kdy ho chodila navštěvovat do nemocnice, si uvědomila, že by chtěla dělat právě toto povolání. Ve svém přesvědčení se utvrdila i při následné péči o nemocnou babičku.

Druhým podobným příkladem je její dcera Renata. Ta se nejdříve nedostala na gymnázium, a proto začala studovat obor geodézie na střední škole stavební. Sama přiznává, že jí v životě nenapadlo, že by něco takového mohla dělat. Daleko osudovějším pro ni ale bylo neplánované těhotenství a následně narození dítěte. Během studijní pauzy se Renata rozvedla a stala se matkou samoživitelkou. Přesto se rozhodla pokračovat ve studiu. Jelikož ale chtěla začít studovat dálkově, musela změnit obor, který původně studovala.

Náhlá změna situace v rodině byla důvodem přijmout jinou pozici na trhu práce i v dalších případech. Prvním je příběh Evy Píkové, která do té doby, kdy byli naživu rodiče jejího muže, mohla pokračovat v práci, kterou dělala. Po jejich smrti se ale musela práce vzdát a stát se matkou na plný úvazek. Když se později rozhodovala, co bude dělat dál, vybírala si už profesi, která bude v souladu s rodinným životem.

Podobně svoji profesní volbu rodině přizpůsobil také Oldřich Samostatný, který se vzdal prestižního zaměstnání ředitele školy, aby umožnil manželce pracovat v zahraničí, a tak finančně zajistit rodinu.

Také Josef Zachoval vysvětluje volbu svého povolání s odkazem na důležitý mezník v jeho životě. Úraz při vrcholovém sportu mu zkřížil plány stát se profesionálním sportovcem a donutil ho přijmout povolání kvalifikovaného dělníka.⁶⁸

6.2.3. Politická situace

Osud, resp. tehdejší politická situace, zasáhla i do života Anny Školské. Po základní škole chtěla jít studovat střední pedagogickou školu. Protože ale pocházela z věřící rodiny a sama pravidelně kostel navštěvovala, nebyla tehdejším režimem shledána jako vhodná osoba, která by měla učit děti. Přijala tedy návrh své třídní učitelky a šla na střední stavební školu. *„Hmmm, nechcela jsem být stavbárkou, já jsem chtěla íst' na pedagogickou školu. Ale keď že*

⁶⁸ Terénní výzkum, Pálenice 2008, DB.

ještě bol socialismus a taká doba a chodili jsme do kostela, tak mi primo povedali, abysom sa nehlásila, že nemám šancu, lebo to hned napíšu tam ako by to bolo doležité, že nemožem učiť deti keď keď jsem vieracia. (...) Tak potom povedala triedná mamke, abysom išla na stavebnú lebo kreslit ráda jsom kreslila ale nie takéto veci , skor že nie také umelecke, ale mala som k umenie vztah lebo sklon, teraz dcera v tom pokračuje niečo zdedila (p) a teraz, no čo já viem , teraz som spokojená, člověk nemá na výběr. “⁶⁹

Politickou situaci jako faktor profesní trajektorie vidí také Tomáš Píka. V tomto smyslu se vztahuje k roku 1989, který mu otevřel cestu k svobodnému podnikání a umožnil mu uplatnit své schopnosti a vyniknout.

6.2.4. Pracovní příležitosti a možnost uplatnění na trhu práce

Naprosto zásadním kritériem, které je vcelku logické, je vůbec existence vzdělávacího zařízení nebo pracovního místa v obci či v okrese. Zvažování, zda profese, kterou chci studovat nebo kterou chci, aby studovaly moje děti, má možnost uplatnění, hraje roli téměř ve všech rodinách. I když by všichni rodiče, kterých jsem se zeptala, upřednostňovali, aby jejich dítě žilo, když ne přímo v obci, tak alespoň poblíž, uznávají, že pokud by zde nebyla práce, bylo by lepší, aby odešly. „*Kedy by našli nějakú lepšiu prácu tak at' jdú, akože kedy by mali takú možnosť, lebo tuto v Lučenci až takú možnosť určité nemajú.*“ (Anna Školská).⁷⁰ „*No určité ako matka bysom bola ráda, kedy som ji mala pri sebe (s) ale keď nebudú pracovné príležitosti tak...*“ (Božena Prveškolská).⁷¹

K samotným volbám se informátoři vyslovovali takto:

Olga Zachovalová pomáhala společně se svým manželem vybírat dětem povolání, se kterými by vždy měly mít možnost uplatnit se. Pro syna vybrala profesi řezníka a dceru nechala vyučit cukrářkou. Nehrály zde roli tedy nějaké statistické údaje o tom, jaké uplatnění tyto profese v reálném životě mají, ale spíše jakýsi „selský rozum“, chápající tyto manuální profese za jistou, poctivou práci. „*Chlapec je spokojený s tím remeslom lebo ako mäsiari sú všade potrebný a vždy budú.*“ (Olga Zachovalová)⁷²

Když hovoří o budoucí studijní kariéře své dcery Julie, klade Božena Prveškolská také důraz na pracovní uplatnění profese. Je sice spokojená, že si dcera vybrala stejné povolání jako ona, na druhou stranu zde vidí i rizika, která sama zažila. Kvůli nízkému počtu dětí v okrese se postupně zavíraly všechny mateřské školy, kde Božena pracovala. Ve svém oboru

⁶⁹ Terénní výzkum, AŠ (Maďarka, 45 let), Pálenice 2008, ZK.

⁷⁰ Terénní výzkum, AŠ (Maďarka, 45 let), Pálenice 2008, ZK.

⁷¹ Terénní výzkum, BP (Maďarka, 43 let), Pálenice 2009, ZK.

⁷² Terénní výzkum, OZ (Slovenka, 45 let), Pálenice 2009, ZK.

práci sehnat nemohla, proto změnila povolání a prodává v obchodě. Proto dceru vede k tomu, aby myslela dopředu a vybrala si takové profesní zaměření, ve kterém bude mít možnost se uplatnit.

Božena Prvešková : Já bysom bola ráda, kedy by sa vyučila za špeciálnú náku špeciální odbor. Třeba logoped alebo k telesnej tej pro tejto handicapovane deti něčo také. Uvidíme.

Výzkumník: Proč byste něco takového zrovna chtěla?

Božena Prvešková : Myslím, že to nejní také náročné alebo namáhavé alebo čo já vim ako máte třeba ve škole tricať nákých živých dětí a tam sa individuálně věnuje těm dětem, takže že je to asi lepší práca.

Výzkumník: A myslíte, že by pak měla i víc pracovních nabídek?

Božena Prvešková : Určitě, určitě. Ako učitelka materské školy ona nemá šancu. Tiež jsom bez práce.⁷³

Naopak Tomáš Píka v této rovině vůbec neuvažuje. Svě syny vychovává s tím, že převezmou jeho podnik. Garantuje jim pracovní místo. Tuto představu synové přijímají.

Výzkumník: Co by si dělal třeba ty, kdyby si přišel o práci? Ono je to těžko si představit, protože vlastně máš rodinné podnik, ale ...

Tomáš Píka ml.: To ti viem to počkaj to ti na to poviem, že pre mna sa práce vždycky najde keď lebo já jsem taký že například že tu mzdu mám tu výplatu mám ale nejen za výplatu robím lebo já čo taký jsem osmnáct dvacetročný mám auto, čo chcem, mám akože len také vreckové zarábám čo mám do nafty (...)takže práci já mám (v podniku otce, pozn.ZK) ,vybavovacím behacím mišmaš všetko akože já o tom nemluví, ale jsou tu ľudia ktoré (pp) už s tím mají problém.⁷⁴

6.2.5. Finance

Finanční ohodnocení hraje roli především při výběru již konkrétního místa. Pominu-li otázku studia v zahraničí, tzn. nadstandartního vzdělání, nehrály peníze nikdy roli při rozhodování o výběru škol. Úzce souvisí s výše popsanou snahou některých rodičů zajistit volbou školy pro své dítě takové vzdělání a potažmo takovou práci, která je dobře (v rámci měřítek rodiny) finančně hodnocena. Tak tomu bylo v rodině Zachovalově, viz výše.

Při rozhodování o volbě práce, kdy hrály roli finance, můžeme spatřovat dva druhy rovin: 1. situaci, kdy je jedinec ochoten kvůli lepšímu finančnímu ohodnocení změnit pracovní místo, nikoli už ale profesi, a 2. stav, kdy finance hrají hlavní rozhodující roli a jedinec je ochoten kvůli nim vzít jakoukoli práci.

Příkladem prvního případu je Anna Samostatná. Ta by kvůli penězům povolání nikdy nezměnila. Svou kariéru zdravotní sestry považuje za jakési poslání a neumí si představit, že

⁷³ Terénní výzkum, BP (Maďarka, 43 let), Pálenice 2009, ZK.

⁷⁴ Terénní výzkum, TPml. (Maďar, 19 let), Pálenice 2009, ZK.

by kdy dělala něco jiného. V rámci různých nabídek zaměstnání už ale finance roli hrají. Před několika lety se z čista finančních důvodů rozhodla zanechat práce ve státní nemocnici a začít se živit jako ošetřovatelka v zahraničí. Tento krok udělala i přesto, že vyvolal negativní reakci u jejích dětí.

Velkou roli hrají peníze i u její dcery, Renaty Prvesamostatné. Jelikož má malé dítě, musí ho nějak uživit. „*Já potrebujem ty peníze, abysom vedela uživit tu malú. Takže keby jsom prišla o túto robotu tu a mala bysom možnosť zamestnat se hocikyde jinde tak tu robotu zoberem, no. Lebo tak nemám na výběr.*“⁷⁵ Je zde tedy patrná nutnost kvůli obživě dělat jakoukoli práci.

Finance hrály roli při rozhodování i u Anny Školské. Ačkoli je se svou prací projektantky v rámci možností spokojená, z hlediska finančního ohodnocení ji považuje za neuspokojivou. Před časem se proto rozhodovala, zdali začít pracovat v zahraničí. Nakonec ale zůstala na původním pracovišti s tím, že „*práce v zahraničí nieje pre každého*“⁷⁶.

6.2.6. Sebevědomí

V případě některých informátorů hrálo roli při výběru vzdělávání i jejich povaha, resp. míra sebevědomí.

Petr Školský neměl po střední škole moc jasno, co by chtěl dál dělat. Pokračovat ve studiu se mu nechtělo do té doby, než zjistil, že na vysokou školu, kam by se případně hlásil, stále berou studenty. Co víc – studenty, které on sám nepovažoval za velmi bystré a hodící se na studium. Uvědomoval si, že pokud můžou jít studovat vysokou školu oni, on pak může o to víc. „*Najprv jsem nechtěl íst na vysokú školu a potom jsem čítal v novinách , že ještě prijímaj, já som si povedal že aj neboli taký dobrý študenti a pohotovi čo sa prihlásili na vysokú aj jich zobrali a já hovorim zkúsim aj já. Tak jsom sa prihlasil dodatočne a preto do Košic lebo oni podali inzerát.*“⁷⁷

S naopak malým sebevědomím se musela vypořádat Anna Samostatná. Její rodiče, především matka, byli špičkami ve svém oboru. Při rozhodování, co studovat a čím se posléze stát, uvažovala o stejné kariéře. Fakt, že by ale nemusela být tak dobrá jako její matka, rozhodl, že si raději vybrala úplně jinou profesi.

⁷⁵ Terénní výzkum, RP (Slovenka, 25 let), Pálenice 2009, ZK.

⁷⁶ Terénní výzkum, AŠ (Maďarka, 45 let), Pálenice 2008, ZK.

⁷⁷ Terénní výzkum, PŠ (Maďar, 45 let), Pálenice 2008, ZK.

6.2.7. Slušná společnost

U Tomáše Píky se objevilo kritérium, které nezaznělo v žádné jiné rodině. Jedná se o důraz na to, aby jeho synové studovali v co nejlepším prostředí. Mezi slušnými lidmi, kteří je nezkaží. Dalo by se tak uvažovat z faktu, že jak Tomáš ml., tak Jan několikrát přestupovali jak na základní škole, tak na střední. Nakonec jim otec zvolil kombinovanou formu studia. Během neformálních rozhovorů zaznělo, že je to pro syny lepší: mohou se učit řemeslu v rodinné firmě a zároveň plnit školní povinnosti dané státem.⁷⁸ Tento postup plně odpovídá strategii výchovy Tomáše Píky, tzn. předat svůj majetek synům.

6.2.8. Vztah k půdě

Ačkoli by se na základě profesní struktury obce mohlo zdát, že majetek a půda nehrají v rozhodování obyvatel Pálenice tak velkou roli jako v minulosti, není tomu tak. I když není zemědělství pro většinu mých klíčových informátorů hlavním způsobem obživy, vždy nějak určovalo způsob života, tedy i práce a školy. Pro některé informátory pak půda a majetek představovaly hlavní kritérium pro výběr zaměstnání, resp. pracovního místa.

Nejmarkantnější je to v případě rodiny Zachovalovi. Josef Zachoval byl v době druhého výzkumu na jaře 2009 již čtyři měsíce nezaměstnaný. Práci si hledal, ale neúspěšně. Byl ochoten vzít jakékoli místo, ať už by dělal cokoli. Za práci by se ale neodstěhoval.

Výzkumník: A vy byste třeba přemýšleli o přestěhování za práci?

Olga Zachovalová: To asi těžko.

Výzkumník: Kdybyste našli práci třeba v jiném okrese nebo v regionu?

Josef Zachoval: To je už těžké. Sú tu aj zvierata a teraz všetko. A keď dom zamknete, tak vykradnú.⁷⁹

Vzhledem k tomu, že se jedná o starousedlickou rodinu, je tento vztah k majetku, k domu, půdě, pochopitelný. Informátoři v tomto případě vždy zmiňovali své předky, kteří dům postavili. Děti Zachovalových bydlí stále s rodiči. Syn do práce dojíždí do Lučence, dcera je momentálně nezaměstnaná, dle slov rodičů si ale také raději bude hledat jakékoli zaměstnání, hlavně ale v Lučenci, resp. blízko Pálenice.

Jakási omezení, která vznikla v rámci péče o rodinné pozemky, nastaly i v případě dětí Samostatných. V době dospívání, kdy je např. v městech zvykem chodit na brigády a absolvovat vlastně tak první zaměstnání, musely všechny děti pomáhat s prací na hospodářství. Tak tomu bylo až do té doby, než se hospodářství rozprodalo.

⁷⁸ Terénní výzkum, Pálenice 2009, DB.

⁷⁹ Terénní výzkum, OZ (Slovenka, 43 let), Pálenice 2009, ZK.

Výzkumník: A když teda chodili ještě na školu, na střední, musely chodit na nějaký brigády? Na práci? Aby si přivydělávaly? Nebo dostávají nějaké kapesné?

Anna Samostatná: Mali sme, my sme mali veľké hospodárstvo. My sma spolu s moju rodiča bývajú vo vedľajšom dome aj bratova rodina a my sma mali desať hektarov pody , otec bol na dochodku už, maminka bola tiež doma, mali sme 4 krávy, mali sma dvanásť sviň, mali sme triceť kačic, to sliepok, takže ich brigáda bola to, že sme na jar začali o takomto čase se začalo kosiť, sušit seno, vozit, seno vyhazovať, takže a oni akože jednoducho nemali šancú na brigádu chodiť lebo lebo naše brigáda bola vlastne zabezpečiť pre tých štyri krávy na celý rok tu potravu. Na zimu vlastne. Potom bola žatva, potom pri žatve bolo treba takže ono (p) Simona aj chcela zo začátku aj Renata chcela jednim rokom ona si to potom akože (nesrozumiteľne) nie akože nie jednoducho nebolo šance. To bola vlastne ich brigáda.⁸⁰

Zatímco v rodině Samostatných to děti nesly těžce, že si nemohou zkusit jít pracovat a učinit tak první krok nezávislosti na rodině, tak v rodině Píkové tato primární nutnost postarat se o své byla přijata, alespoň v případě Tomáše Píky ml. s nadšením. Dalo by se říci, že fakt, že musel jako dítě pomáhat na hospodářství svých prarodičů, vlastně určil, spolu s dalšími vlivy, výběr jeho budoucí profese. Jeho otec na druhou stranu příležitostně práce při studiu vykonával. I když je pravděpodobné, že svým rodičům pomáhal i s hospodářstvím, nebyla to jediná aktivita, kterou dělal. Na střední škole chodil se svými spolužáky vypomáhat např. na stavbu. Primární zde tedy bylo zkusit si pracovat, vydělat si peníze, postarat se sám o sebe a začít být samostaně výdělečný a nezávislý na rodičích, nikoli zůstat na rodinném statku a pracovat se zvířaty.

Tomáš Píka: Brigádnickým zposobom jsme chodivávali například na tunajšu stanicu akože v Lučenci cement prekládat, hej, vagóny prekládat , (p) , chodili jsme na (p) lesní závod, na drevo, hej, potom akože jsme vytvárali akože skupiny, kde jsme robili súkromě stavebné úpravy, nějaké malierské práce, nějaké natěračské práce, nějaká oprava strechy a tak dále (...) tímto vlastně jsme zabezpečovali akože taký, taký lepší štandard života akože mladého, mladého

Výzkumník: A to jste dělal během té střední školy?

Tomáš Píka: Áno, SAMOZREJME. Po čas, po čas študii.⁸¹

6.3. Očekávání a vliv rodičů

Co se týká vlivu rodičů na výběr vzdělání a povolání jejich dětí, pomineme-li výše zmiňované rodinné tradice, pak ve zkoumaných rodinách nacházíme dvě tendence. Jednak zajistit svému dítěti co nejlepší vzdělání, přičemž nezáleží na tom, jaké povolání ve výsledku bude dělat, a jednak zabezpečit pro své děti takové povolání, které ho uživí.

Na rozhodování o tom, na jakou základní školu bude Anna Samostatná chodit, měli vliv nejen její rodiče, ale také prarodiče. Byla to právě její babička z matčiny strany, která

⁸⁰ Terénní výzkum, AS (Slovenka, 45 let), Pálenice, 2008, ZK.

⁸¹ Terénní výzkum, TP (Maďar, 43 let), Pálenice, 2008, ZK.

rozhodla, že Anna musí chodit do třídy s vyučujícím jazykem slovenským, nikoli maďarským.⁸² Protože nebyla spokojená s kvalitou výuky, nechala Annu její matka po pěti letech na pálenické škole přestoupit na základní školu v Lučenci. V tomto momentě nějaký vliv jejich rodičů nicméně končil. Anna pak dělala něco, co „*velmi vyběčalo ze všeh, co v naší rodine kdosi kedysy robil*“⁸³, tzn., vystudovala střední zdravotnickou školu. Svě děti později vedla k tomu, že studium a vzdělání je důležité pro život. To, co ale mají konkrétně dělat, jim už neříkala. Spolu se svým manželem (stejně tak jako předtím její rodiče) jim dala základ v podobě vzdělání, rozhodnutí nechala již na nich. Cestu za jejich cíli se nicméně snaží uhlazovat neustále. Pomáhala dětem sehnat brigády, zajistila přijetí dcery Renaty na střední školu, pomáhala dceři s hlídáním vnučky, aby mohla dostudovat školu apod.

Některá její rozhodnutí však děti ovlivnila negativně. Poté, co se rozhodla začít pracovat v zahraničí jako ošetřovatelka, musela čelit nesouhlasu v té době malých dětí. Přesto se rozhodla tuto práci dělat dál. Její dcera Simona, která původně vystudovala stejný obor jako její matka, se nakonec rozhodla změnit studijní zaměření. „*Simona ta išla z toho dôvodu na vysokú, že ona povedala, že ona mala dost zážitkov, čo se týká zdravotníctva veľmi zaujímavé poslanie so mnou akože čo prožívala ako dieťa. Že ona to svojom deťom nechce spraviť*“, čo som ja vyrábala svoje rodině.“⁸⁴ Srovnej kapitola 6.2.1. Rodinné vzory a tradice.

Jestli má někdo zásadní vliv na volby svých dětí, pak je to Tomáš Píka. Tvrdí, že na „*mňa rodiča nemali už keď mi bylo 16 let*“.⁸⁵ On sám ale cestu svým synům ukazuje velmi zřetelně a nekompromisně. Pomáhá jim vybírat školy, které mají studovat, buduje pro ně zázemí v podobě rodinného podniku. Je pro něj nepředstavitelné, aby majetek, který on vybuodoval, jeho synové nepřevzali. Na otázku, zda by mu vadilo, kdyby synové pracovali někde jinde, odpověděl: „*Ále samozrejme áno, bud'e mi vadit, dokonca aj ja jich navadzam akože na to však ty moje snahy, ktoré vlastne sú už nějakých dvacet' rokov práve pre to som sa snažil aby som to mal komu odevzdat*“.⁸⁶ Tomáš ml. považuje svého otce za velký vzor. Aby byl, jako on přiznává, že „*k tomu se potrebuju velmi velmi velmi vela naučit*“.⁸⁷ Často používá místo singuláru plurál („*My jsme se rozhodli*“ nebo „*Najrpv jsma volili polnohospodárskou školu*“), když mluví o svých plánech do budoucna. Vysokou školu se na popud otce rozhodl odložit. Rodinný podnik je důležitější. V tomto smyslu otec i syn sdílejí

⁸² Terénní výzkum, Pálenice 2008, DB.

⁸³ Terénní výzkum, AS (Slovenka, 45 let), Pálenice 2008, ZK.

⁸⁴ Terénní výzkum, AS (Slovenka, 45 let), Pálenice 2008, ZK.

⁸⁵ Terénní výzkum, TP (Maďar, 43 let), Pálenice 2008, ZK.

⁸⁶ Terénní výzkum, TP (Maďar, 43 let), Pálenice 2008, ZK.

⁸⁷ Terénní výzkum, TPml. (Maďar, 19 let), Pálenice 2009, ZK.

názor, že formální vzdělání není cestou k profesnímu úspěchu. Naopak učit se přímo z praxe je jejich vzdělávací filosofií. Tomáš Píka ml. říká: „*Já plánujem nejprv všetko odúčiť od otca a potom zobrat to celé všetko. Já mám to tažšie lebo já musím aj dole čo máme ako veterinárne věci akože naučiť aj to abysom tu při zvieratách věděl. Dirigovat. Potom pracovat s ludmi, to je nejtažšie a potom to akože to celé sa naučiť všetko.*“⁸⁸

Mladší syn není tolik oddaný svému otci, alespoň co jsem vyrozuměla z neformálních rozhovorů, nicméně i tak Tomáš Píka rozhoduje o tom, co bude Jan dělat. Momentálně na jeho popud začal Jan studovat v kombinované formě, aby se mohl stejně jako Tomáš ml. zapojit do rodinného podnikání.

Stejně tak jako otec Olgy Zachovalové určil studijní budoucnost své dceři, tak stejně i ona jistým způsobem ovlivnila výběr vzdělání potažmo povolání svých dětí. I když říká, že výběr školy byl v zásadě na nich, přiznává jistý vliv, který na ně měla. Jejím a přáním jejího manžela bylo, aby si děti našly práci, která je v okrese potřebná.⁸⁹

6.4. Vzdělání a (nebo) pracovní uplatnění jako kritérium úspěchu

Všechny rodiny kladou v určité míře důraz na formální vzdělání dítěte. Chápou ho ovšem různě: 1. V některých případech je vzdělání vnímáno jako podmínka pro získání lepšího pracovního místa, 2. jinde je vzdělání hodnoceno jako opravdový kulturní kapitál, tedy ne jen jako prostředek, ale jako cíl, 3. pro jiné je formální vzdělání obligátní položkou v curricula jedince.

Názor, že vzdělání je prostředek k získání dobrého pracovního místa, se objevuje v rodině Samostatných. Zde sice informátoři nehovoří nijak přímo o potřebě, aby jejich děti šly studovat vysokou školu, je zde ale patrné, že rozhodně proti delšímu studiu nic nenamítají. Velmi dobře si uvědomují, že v současné situaci je důležité mít co nejvíce toho nabídnout. Anna Samostatná hovoří vždy s určitou hrdostí o tom, že její dvě dcery studují vysoké školy a syn to má v plánu také. Na druhou stranu je tato hrdost do značné míry zapříčiněna spíše tím, že, stejně tak jako ona, si děti jdou za svým cílem, aniž by je něco odradilo. Renata Prvesamostatná je toho důkazem. I přes značné komplikace, které jí kombinované studium přináší, v něm pokračuje. Mohla by jen pracovat a starat se o svou dceru, ale, přes nepochopení některých obyvatel vesnice, se rozhodla pokračovat ve studiu. Důvod je opět čistě racionální: vysokoškolské vzdělání otevírá více možností na trhu práce. Uvědomuje si,

⁸⁸ Terénní výzkum, TPml. (Maďar, 19 let), Pálenice 2009, ZK.

⁸⁹ Možná i proto dnes dcera matce vyčítá špatnou volbu povolání, protože o profesi cukrářky v období krize není zájem. ZK.

že dříve nebo později by se jí krok nedostudovat nevyplatil. „*No, no tak se mi jeví, že už teraz ano, že je potrebná vysoká škola. Ale hlavně abysom jsem si ji nemusela dorábať ako padesát ročná. Ako fakt, mě jedna známá hovorila, že eee na úradě práce robia a povedali jim, nechť si udělá jim je jedno akú vysokou školu budu mít prostě musí má mít , aby mohli zostat tam. Tak si robia nějakú směšnú vysokú školu, nějakú katolíckú , aby mali titul, aby mohli zostat v robotě. Pedesát ročná žena, ktorá nechce prijísť o robotu, keď má desať rokú do dôchodu“.* Hlavní roli v jejím rozhodování tedy hraje titul coby jistota: „*Fakt málokdo pozre na to, že že no nemáš titul niečo vieš , tak pojd', pozerá na to, no máš titul tak pojd' ty.*“⁹⁰ I když ještě neuvažovala o budoucnosti své dcery Terezy, určitě by byla ráda, aby nějaké školy měla. Pokud bude mít titul, bude schopna postarat se sama o sebe daleko lépe než s nižším vzděláním.

Vzdělání jako kulturní kapitál se objevuje u rodiny Školských, kde sice ne všichni členové rodiny vysokoškolské vzdělání mají, rozhodně ho ale považují za důležité pro své děti. Zajímavé je, že důraz na to, aby jejich děti šly studovat vysokou školu, kladou především ženy – matky. Na otázku, jestli chce, aby její děti měly vysokoškolské vzdělání, odpověděla Anna Školská: „*Já nemám vysokú školu, já mám strednú, ale chcela bysom , lebo prakticky by sa (dcera, pozn. autora) neuplatnila se strednú školu*“.⁹¹ Božena Prveškolská pak vyjádřila to, co mnozí neformální informátoři (opět se jednalo ponejvíce o matky), totiž že vyšší vzdělání je jakási jistota, která zaručí člověku lepší pracovní příležitosti. „*Určitě, čo sa týká školstva, tak má určitě viac možností ako vysokoškolsky vzdelania ako s touto strednou školou*“⁹². V obou případech chtějí matky pro své děti to nejlepší, to, co ony už z jakýchkoli důvodů nemají, a co považují za životně důležité – mít titul, mít více příležitostí.

Důležitější než nějaké školy je alespoň pro Tomáše Píku tvrdě a zodpovědně pracovat. Byl k tomu veden svými rodiči a vede k tomu i své dva syny. Sám dokončil střední školu co nejrychleji, aby si konečně mohl vydělávat peníze a pracovat, tj. dělat si, co chce a být spokojený. Snahy ostatních o vyšší vzdělání pokládá za zbytečné. Práci si jde najít vždy a všude, žádný titul k tomu nepomůže. O jeho nepřilíš pozitivním postoji k vyššímu vzdělání vypovídá i fakt, že oba dva jeho synové studují kombinovaně. Mohou tak pomáhat otcí v jeho podniku a dodělávat si společností potřebné vzdělání mimo. Dosažené vzdělání je pak jen jakousi nutnou položkou, kterou člověk musí nějak absolvovat.

⁹⁰ Terénní výzkum, RP (Slovenka, 25 let), Pálenice 2009, ZK.

⁹¹ Terénní výzkum, AŠ (Maďarka, 45 let), Pálenice 2008, ZK.

⁹² Terénní výzkum, BP (Maďarka, 43 let), Pálenice 2009, ZK.

Jeho syn Tomáš Píka ml. zastává podobný názor. Vzdělání, resp. titul považuje sice za jistotu („*Práci nie lebo ja práci mám taký istú ako ju zvolim ja. Poviem, že tam nechcem jít, tak nebudě. Nikdy nevieš, čo bude ďalej ale ako keď máš ten papier tak máš.*“⁹³), nespěchá ale na to, aby si tuto jistotu zajistil. Ačkoli má v plánu jít studovat dále, po ukončení střední školy se rozhodl dát si pauzu a pomoci otci v podniku.

„*No ja bych som jich učil tak, že alebo bych se snažil učít tak ako mňa učili, že lebo kedy chce jeť doktora nebo ja neviem čo, tak ide, len od začátku napríklad od malička nechť sú zvyknutý na prácu. Nie takú že ja neviem čo ale napríklad ako jsem i ja robil, mame, nebo otcovi starke alebo otcovi dačo pomoc. Nie len stále prijíst domou, hodit tašku do kouta a internet a toto*“ odpovídá Tomáš ml. na dotaz, jak by chtěl vychovávat své děti.⁹⁴ Je zde vidět velký vzor ve výchově jeho rodičů, především otce. Tomáš ml. považuje typ vzdělání a typ práce za irelevantní. Hlavní je, aby se vůbec pracovalo a to pořádně.

Jedinou výjimkou v rodině Píkové je Kateřina, dcera Adama a Evy. Jediná vystudovala vysokou školu a i po úspěšném absolvování se dále vzdělává. S touto informátorkou bohužel nebyl veden rozhovor.

Podobně také rodina Zachovalova vzdělání za kritérium úspěchu nepovažuje. Do jisté míry vzdělání za nutné považuje („*jsem jí tlačila hovorila keď nebudeš mít školu, čo budeš robiť?*“ Olga Zachovalová)⁹⁵ nicméně vyšší studium je pro ně už nadstandard a ani o něm neuvažují. Je prakticky jedno co se studuje, hlavní je nalézt dobrou práci, která zajistí peníze na obživu rodiny. Důležité je tedy se vyučit, ne se naučit. Josef a Olga tak po celý svůj život pracovali na různých pracovních pozicích, hlavním bylo vydělání si na živobytí. Dokazuje to i fakt, že v současnosti nezaměstnaný Josef je ochoten pracovat i mimo obor. Mnohem důležitějším pro něj je výdělek, uživení rodiny. Zdá se, že podobný názor zastávají i jeho děti. Syn se šel vyučit řezníkem, což je dle slov jeho rodičů povolání, které nikdy nebude mít problémy s nedostatkem práce. Podobně poradila Olga své dceři, ať se jde vyučit cukrářkou. Sice v tomto případě plán pro ukotvení v dobrém povolání nevyšel, nicméně snaha zde byla stejná: vystudovat takové povolání, které mě uživí.

Ve všech čtyřech rodinách je nicméně vzdělání závislé na finanční situaci rodiny, tzn. pokud jsou peníze, je delší vzdělávání podporováno nebo tolerováno. Příkladem je Renata Prvesamostatná, která momentálně dokončuje bakalářské studium. Ačkoli by chtěla pokračovat ve studiu a udělat si magisterský titul, z finančních důvodů si to nemůže dovolit.

⁹³ Terénní výzkum, TPml. (Maďar, 19 let), Pálenice 2009, ZK.

⁹⁴ Terénní výzkum, TP ml. (Maďar, 19 let), Pálenice 2009, ZK.

⁹⁵ Terénní výzkum, OZ (Slovenka, 45 let), Pálenice 2009, ZK.

Jinak finance jako zásadní podmínka byly zmiňovány především v souvislosti se spíše nadstandardním studiem v zahraničí. Anna Školská na otázku, jestli by měla něco proti studiu své dcery v zahraničí, říká: „*Hmmm , kedy by chcela ísť a mela na to, akože to by nebyl problém. Skor finančne by to človeka trochu zatížilo*“.⁹⁶ Podobně vypovídá i Anna Samostatná: „*Pokavad' by si na to vybavili štípendium, vobec nie*“.⁹⁷ Pokud by tedy potomci měli nějaký zájem takto dále studovat, museli by si na to sami vydělat.

7. Závěr

Ve své práci jsem se snažila zjistit, zdali výše zmíněná teoretická východiska odpovídají i konkrétní obci. V rámci zkoumaných čtyř rodin jsem postupně objevovala, že některá kritéria odpovídají tvrzením jak Bourdieuho, tak Goldthorpa a Kohna. Překvapující nicméně bylo, že někdy tyto výsledky odpovídaly jen části teorie. Nejzřetelnější to je na faktu, že většina zmíněných teorií dělá rozdíly mezi sociálními třídami, od nichž pak odvozuje i rozdílné strategie výchovy. To se, ne vždy, ale v některých případech nepotvrdilo. Troufám si říci, že to může být způsobeno tím, že Pálenice je vesnicí, která poměrně nedávno změnila status ryze zemědělské obce na vesnici se širší socioprofesionální strukturou. Společenské třídy pak nehrají takovou rozhodující roli jako dříve.

Nejvýraznějším faktorem, který měl vliv na volbu vzdělávání a zaměstnání, byla ve všech zkoumaných případech rodina. Každý informátor byl ovlivněn do jisté míry jak profesionální strukturou své nukleární rodiny, tak podnětností prostředí, které rodina vytvářela a ve kterém se pohyboval. Na rozdíl od teorie Bourdieu však mám pocit, že kulturní a ekonomický kapitál nesouvisí s třídním rozdělením. Tam, kde došlo k vzestupné sociální mobilitě a kde si rodina polepšila jak ekonomicky tak prestižně, by mělo docházet k důrazu na kulturní kapitál. Není tomu ale tak. Tato rodina klade dál důraz na majetek a předávání půdy další generaci, nikoli na předání kulturního kapitálu (ať už v podobě vzdělávání či motivace ke vzdělání, nebo konkrétním rodinným zázemím).

Zajímavé bylo sledovat mobilitní strategie, které popsal John Goldthorpe. Ve zkoumané obci nacházíme jak mobilitní strategie zdola, tak mobilitní strategie shora. Rodina Zachovalova je příkladem první strategie – rodiče doporučili dětem, aby šli studovat takové povolání, které odpovídá přibližně tomu jejich. Vyšší vzdělávání nepodporovali, považují ho za značně nejisté. Lepší je vystudovat něco, na co dítě má, ne se snažit s možností neúspěchu. Pokud by totiž dítě poslali studovat dále, mohlo by se stát, že by neuspělo a tím pádem by

⁹⁶ Terénní výzkum, AŠ (Maďarka, 45 let), Pálenice 2008, ZK.

⁹⁷ Terénní výzkum, AS (Slovenka, 45 let), Pálenice 2008, ZK.

ztratilo vše – nemělo by jistotu, jakou by mělo, kdyby se vyučilo (např. řezníkem nebo cukrářkou). V takovém případě by pak oni jako rodiče nebyli schopni své dítě finančně zajistit.

Mobilitní strategie shora je typická pro rodiny Školských a Samostatných. Mají jisté finanční zázemí, mohou si tedy dovolit posílat dítě, pokud chce, studovat. Záchranná strategie je vždy možná.

Zajímavý výsledek a jakási záchranná strategie naruby se ukázaly u rodiny Píkovi. Jestliže podle Goldthorpa spočívá záchranná strategie v tom, že pokud jedinec neuspěje ve studiu, zdědí majetek, tak u Píkových je tomu právě naopak: pokud se cokoli stane s rodinným podnikem, majetkem, je vždy možno zachránit se díky získanému vzdělání. Jedině proto ostatně je vzdělání v této rodině akceptováno a tolerováno.

To, co říká ve své teorii Kohn, totiž že děti jsou vychovávány pro stejné profese jako jejich rodiče, se ve zkoumané lokalitě potvrdilo. Ačkoli rodiče, až na jednu výjimku, své děti nějak explicitně nenutí vykonávat stejné povolání, svým jednáním a svou profesí tak do jisté míry dělají.

Jelikož ale každý rodič chce pro své potomky zajistit, aby se vůbec uživily, je výchova propojena i s reálným uvažováním o pracovních příležitostech v obci případně v okrese. Pokud zde není šance pracovního uplatnění, jsou děti od těchto povolání odrazovány.

8. Literatura a prameny

Literatura:

- Albery, J., Sloboda, J.: Novohrad. Regionálna vlastivedná monografia,2/1, Osveta, Martin 1989
- Botík, J.: Etnická história Slovenska. K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov. Vydavateľstvo LÚČ.Bratislava 2007
- Botíková, M., Švecová, S., Jakubíková. K.: Tradície slovenskej rodiny, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1997
- Bourdieu, P.: Teorie jednání, přel. PhDr. Dvořáková, V., Karolinum, Praha 1998
- De Singly, F. : Sociologie současné rodiny, přel. Štech, S., Šašková, L., Portál, Praha 1999
- Gillam, G. : Reflexivita a eticky důležité okamžiky ve výzkumu , Biograf (35)

- Haukanes, H.: Velká dramata – obyčejné životy. Postkomunistické zkušenosti českého venkova, přel. Šlégr, P., SLON, Praha 2004
- Hendl, J.: Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Portál, Praha 1999
- Kandert, J.: Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých až osmdesátých letech 20. století, Praha 2004, Karolinum
- Katriňák, T.: Třídní analýza a sociální mobilita, CDK, Brno 2005
- Katriňák, T.: Odsouzení k manuální práci. Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině, SLON, Praha 2004
- Leix, A.: K problematice transkriptu ve společenských vědách, Biograf (31)
- Murphy, R. M.: Úvod do kulturní a sociální antropologie, přel. H. Červinková, SLON, Praha 2004
- Slavkovský, P.: Agrárna kultura Slovenska. Proměny v čase
- Strauss, A., Corbinová, J.: Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie. Brno, Sdružení Podané ruce, Boskovice, Albert 1999
- Válka, M. a kol. : Agrární kultura. O tradičních formách zemědělského hospodaření a života na vesnici, Ústav evropské etnologie FF MU, Brno 2007

Prameny:

- Kronika vesnice Pálenice, interní materiál OÚ Pálenice
- Rešerše sčítání obyvatelstva bytů a domů z roku 2001, interní materiál OÚ Pálenice
- Sčítání lidu v republice Československé ke dni 1. 3. 1950, Díl IV., Hospodářský lexikon obcí, vydal Státní úřad statistický, Praha 1958
- Statistický lexikon obcí ČSSR 1965, podle správního rozdělení 1. 1. 1965, sčítání lidu, domů a bytů 1. 3. 1965, vydala ústřední komise lidové kontroly a statistiky a ministerstva vnitra, Praha 1966
- Statistický lexikon obcí ČSSR 1974, podle správního rozdělení 1. 1. 1974, sčítání lidu, domů a bytů 1. 12. 1970, vydal Federální statistický úřad s českým a slovenským statistickým úřadem a ministerstvem vnitra ČSR a SSR, Praha 1976
- Statistický lexikon obcí ČSSR 1982, podle správního rozdělení k 1. 1. 1982 a výsledky sčítání lidu, domů a bytů k 1. 11. 1980, Díl 2, vydal Federální statistický úřad ve spolupráci s českým a slovenským statistickým úřadem a ministerstvem vnitra ČSR a SSR, SEVT, Praha 1984

- Statistický lexikon obcí na Slovensku, vydaný ministerstvom vnútra a štátnym úradom statistickým na základe sčítania ľuďa z 15. 2. 1921, Praha 1927, s. 92,93
- Statistický lexikon obcí v zemi českej, vydaný ministerstvom vnútra a štátnym úradom statistickým na základe výsledkov sčítaní ľudu z 1. 12. 1930, Praha 1934
- Z minulosti obce Pálenice, interný materiál OÚ Pálenice

Webové stránky:

<http://www.kamnaskolu.sk/>

www.portalvs.sk/mesto/banska-bystrica

<http://www.vucbb.sk>

<http://www.iz.sk>

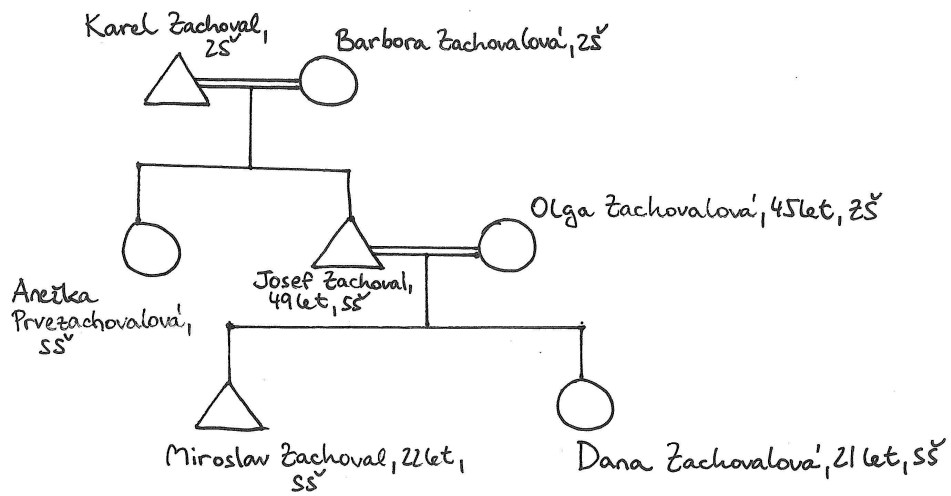
www.statistics.sk (Slovenský štatistický úrad)

www.filakovo.sk

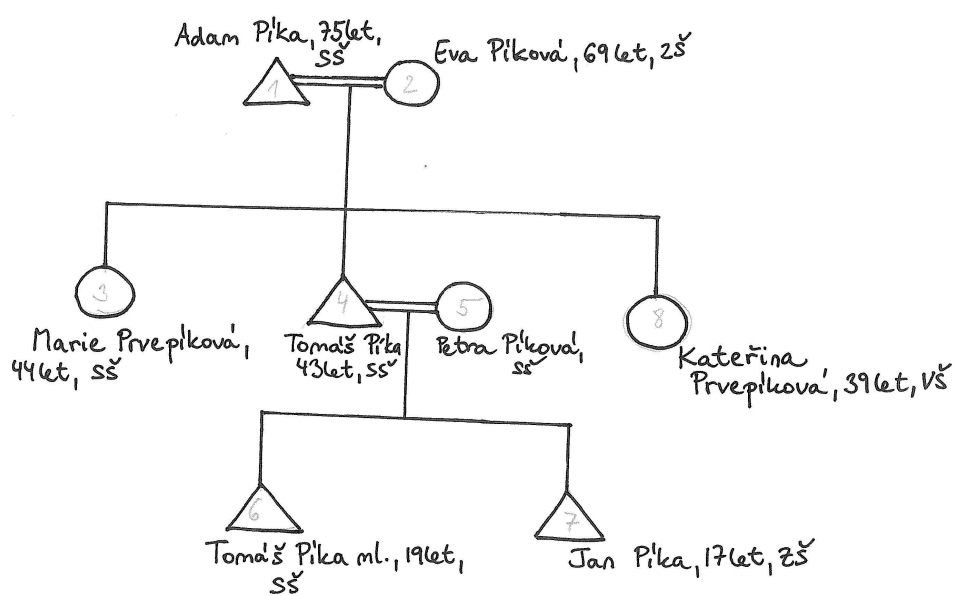
9. Přílohy

9.1. Rodinné diagramy uvádějící jméno, věk a nejvyšší dosažené vzdělání

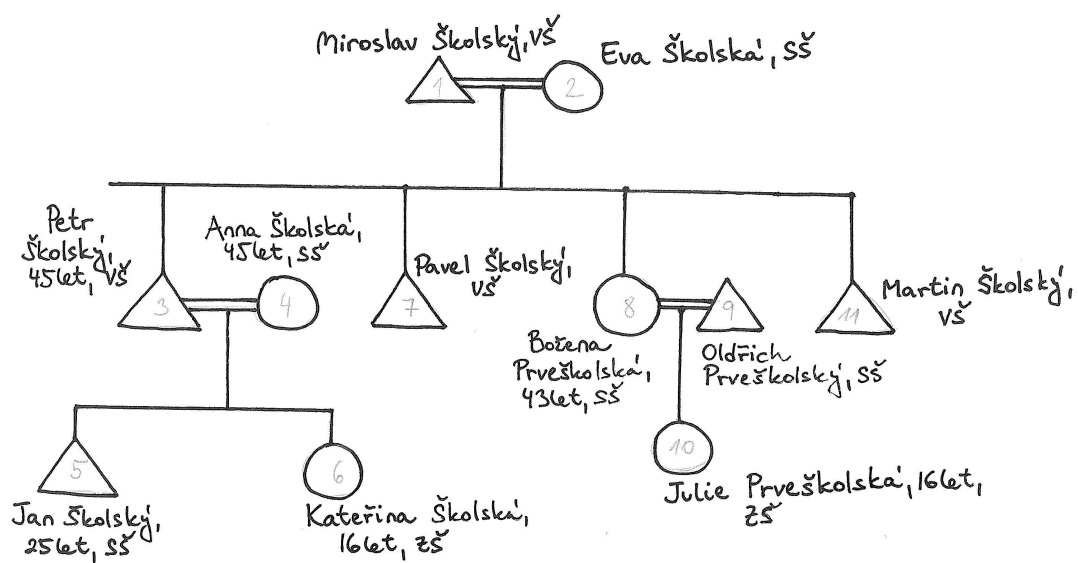
9.1.1. Rodina Zachovalova

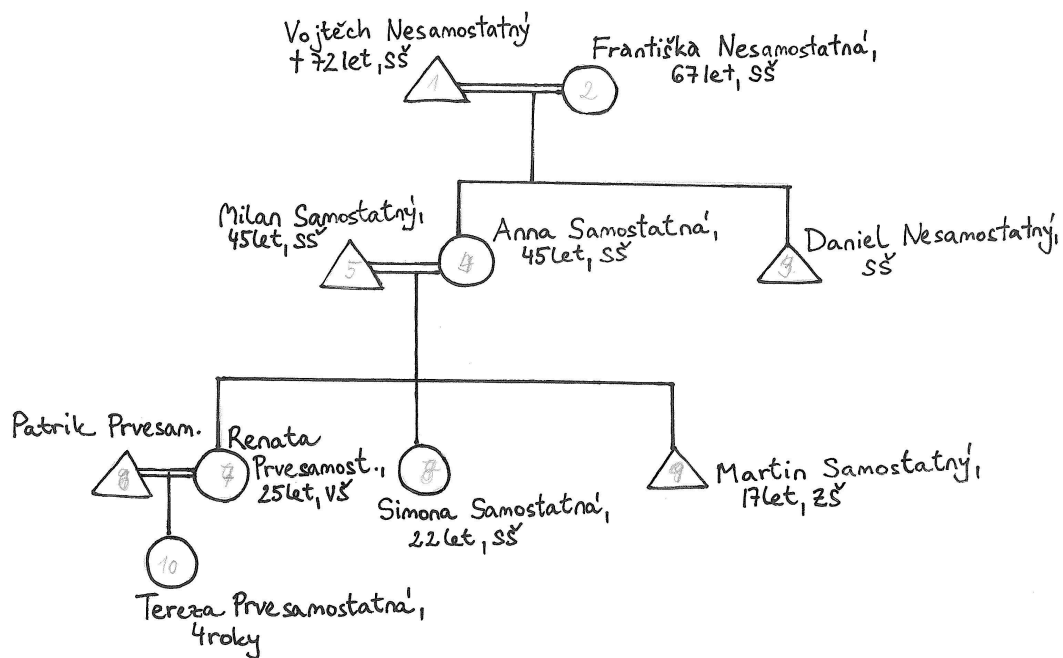
9.1.2. Rodina Píkova

9.1.3. Rodina Školských

9.1.4. Rodina Samostatných

9.2. Tabulka 4

Obyvatelstvo podle pohlaví a podle nejvyššího dosaženého vzdělání pro rok 2001, Interní materiály OÚ Pálenice

Nejvyšší dosažený stupeň vzdělání	Muži	Ženy	Spolu
Základní	37	54	91
Učňovské (bez maturity)	38	28	66
Střední odborné (bez maturity) sečíst	-	-	-
Úplné střední učňovské (s maturitou)	1	4	5
Úplné střední odborné (s maturitou)	21	18	39
Úplné střední všeobecné	4	4	8
Vyšší	-	-	-
Vysokoškolské bakalářské	-	-	-
Vysokoškolské magisterské, inženýrské, doktorské	4	2	6
Vysokoškolské doktorandské	-	-	-
Vysokoškolské spolu	4	2	6
Vysokoškolské podle zaměření :			
- univerzitní	1	1	2
- technické	2	0	2
- ekonomické	1	1	2
- zemědělské	-	-	-
- ostatní	-	-	-
Ostatní bez udání školského vzdělání	-	-	-
Ostatní bez školského vzdělání	0	1	1
Děti do 16 let	24	19	43
Celkový počet	129	130	259

9.3. Témata otázek k polostrukturovanému rozhovoru

1. Popis informátorova vzdělání: kam chodil na MŠ, ZŠ, SŠ, VŠ; národnostní rozdělení škol
2. Aktivity při škole: kroužky, brigády apod.
3. Vlivy při výběru vzdělání a povolání: rodiče, kamarádi, finance, záliby, logistika atd.
4. Důležitost vzdělání: potřeba vzdělání při hledání práce, pro lepší plat
5. Rodina: jaké profese jsou v rodině; vzdělanostní struktura; popis rodinného zázemí
6. Spokojenost s prací: vysněné povolání, co pro to udělal; spokojenost se současnou prací, pokud ne, dělá něco pro to, aby to změnil; důvody spokojenosti/ nespokojenosti; co by dělal, kdyby o práci přišel
7. Děti informátora: studium a práce; výchova; představy o jejich budoucím vzdělání a povolání, o jejich budoucím životě; ovlivňoval nějak výběr školy; chce, aby studovaly; je to důležité?
8. Práce v obci: pracuje zde nebo dojíždí; proč dojíždí; popsat pracovní příležitosti v obci

9.4. Seznam použitých zkratk

AS: Anna Samostatná

BP: Božena Prvešková

DB: Dana Bittnerová

ZK: Zuzana Kolouchová

IS: Ivana Skenderija

JZ: Josef Zachoval

OÚ : Obecní úřad

OZ: Olga Zachovalová

PŠ: Petr Školský

RP : Renata Prvesamostatná

TP : Tomáš Píka

TP ml.: Tomáš Píka ml.

(p) : pauza

(pp) : dlouhá pauza